

SZOKÁSJOG

Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról: Hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához

Jean-Marie Henckaerts*

Jean-Marie Henckaerts a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) Jogi Divíziójának jogi tanácsadója, és az ICRC nemzetközi humanitárius szokásjogi projektjének vezetője. Louise Doswald-Beck-el együtt nemrégiben szerkesztett egy két kötetes tanulmányt a nemzetközi humanitárius szokásjogról, a Cambridge University Press kiadásában.

Fordította: dr. Varga Réka**

A fordítást lektorálta: dr. Prandler Árpád***

- * A szerző szeretné megköszönni Eric Mongelard segítségét ennek a cikknek az elkészítésében és Louise Doswald-Beck és a Jogi Divízió kollégáinak számos lényegbevágó megjegyzését. A cikkben leírtak a szerző véleményét tükrözik, és nem szükségképpen képviselik a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) álláspontját.
- ** dr. Varga Réka a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) Közép-Európai Regionális Képviselőtársaság jogi tanácsadója; a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának és a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Karának megbízott előadója. A fordítás jórészt az érintett nemzetközi humanitárius jogi egyezmények hivatalos magyar fordításában található nyelvezet alkalmazásával készült, az ettől való eltéréseket a fordító lábjegyzetben jelezte.
- *** dr. Prandler Árpád A „Volt-Jugoszlávia” Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) bírása Hágában, ny. nagykövet, c. egyetemi tanár.

Összegzés

Ez a cikk a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (International Committee of the Red Cross, továbbiakban ICRC) által a Nemzetközi Vöröskereszt és Vörös Félhold Konferencia kérésére a nemzetközi humanitárius szokásjogról szóló tanulmány elkészítésének okait ismerteti. A cikk ismerteti a tanulmány elkészítésének módját, annak felépítését, illetve összegzi néhány legfontosabb következtetését. A cikk azonban nem kísérel meg egy teljes képet vagy elemzést nyújtani ezekről a következtetésekről.

Bevezetés

Az 1949-es Genfi Egyezmények elfogadása óta eltelt majdnem 50 évben az emberiség vészjósló számú fegyveres összeütközés szemtanúja lehetett, melyek szinte minden kontinenst érintettek. Ez alatt az idő alatt a négy Genfi Egyezmény és azok 1977- es Kiegészítő Jegyzőkönyvei védelmet nyújtottak az ellenségeskedésekben közvetlenül részt nem vevő vagy már részt nem vevő személyeknek (sebesültek, betegek és hajótörtek, olyan személyek, akiknek személyes szabadságát egy fegyveres összeütközéssel összefüggő ok miatt korlátozták és polgári személyek). Ennek ellenére ezen egyezmények szabályait számos esetben megsértették szenvedést és halált okozva, mely elkerülhető lett volna, ha a nemzetközi humanitárius jog szabályait jobban tiszteletben tartják.

Az általános vélemény az, hogy a nemzetközi humanitárius jog megsértésének oka nem a szabályok nem megfelelő volta. Sokkal inkább oka az akarati hiánya a szabályok követéséhez, az elegendő eszközök hiánya a kikényszerítéshez, bizonytalanság bizonyos esetekben a szabályok alkalmazását illetően és a szabályok ismeretének hiánya a politikai vezetők, parancsnokok, harcosok és az általános közvélemény részéről.

A háború áldozatainak védelme céljából összehívott genfi konferencia (1993. augusztus-szeptember) résztvevői megvitatták a nemzetközi humanitárius jog megsértésére adott lehetséges válaszokat, de nem javasoltak új szerződési szabályokat. Ehelyett a Konferencia konszenzussal elfogadott Zárónyilatkozatában megerősítette „annak szükségét, hogy a humanitárius jog végrehajtása hatékonyabb legyen”, és felkérte a svájci kormányt, „hogy hívjon össze egy nem zártkörű kormányközi szakértői csoportot olyan gyakorlati eszközök tanulmányozására, amelyekkel a szabályok teljes tisztelete és betartása elősegíthető, és hogy készítsen erről egy tanulmányt az államok számára a következő nemzetközi vöröskereszt és vörös félhold konferencia idejére.”¹

A háború áldozatainak védelme céljából létesült kormányközi szakértői csoport Genfben ült össze 1995. januárjában, és egy sor javaslatot fogadott el a nemzetközi humanitárius jog betartásának elősegítésére, különösen olyan megelőző intézkedéseket, amelyek a szabályok közelebbi ismeretét és hatékonyabb alkalmazását segítik elő. A kormányközi szakértői csoport II. számú Javaslatát az tanácsolta, hogy:

kérjék fel az ICRC-t, hogy eltérő földrajzi régiókat és jogrendszereket képviselő

1 A háború áldozatainak védelméről szóló nemzetközi konferencia, Genf, 1993 augusztus 30 – szeptember 1, Zárónyilatkozat, International Review of the Red Cross, No. 296, 1993, 381.o.

nemzetközi humanitárius jogi szakértők segítségével, illetve kormányszakértőkkel és nemzetközi szervezetek szakértőivel való konzultáció alapján készítsen egy jelentést a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején alkalmazandó nemzetközi humanitárius szokásjogi szabályokról, és küldje meg a tanulmányt az államoknak és a kompetens nemzetközi szervezeteknek.²

1995. decemberében a Vöröskereszt és Vörös Félhold XXVI. Nemzetközi Konferenciája jóváhagyta ezt a javaslatot és hivatalosan felkérte az ICRC-t, hogy készítsen egy tanulmányt a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején alkalmazandó nemzetközi humanitárius szokásjogról.³ Közel 10 évvel később, 2005-ben, alapos kutatás és szakértőkkel történő széleskörű konzultáció után ez a jelentés, mely ma a nemzetközi humanitárius szokásjogi szabályokról szóló tanulmányként ismert, kiadásra került.⁴

Cél

A nemzetközi humanitárius szokásjogi szabályokról szóló tanulmány elkészítésének célja az volt, hogy áthidaljon néhány, az egyezményekben lefektetett nemzetközi humanitárius jogi szabályok alkalmazásából adódó problémát. Az egyezményekben lefektetett szabályok igen fejlettek és a hadviselés megannyi aspektusát érintik, védelmet nyújtva bizonyos személyek számára háborús időszakban és korlátozva a megengedett hadviselési eszközöket és módokat. A Genfi Egyezmények és azok Kiegészítő Jegyzőkönyvei egy széleskörű védelmi rendszert biztosítanak azoknak, akik nem vagy már nem vesznek közvetlen részt az ellenségeskedésekben. A hadviselési eszközök és módok egyezményekben való szabályozása az 1868-as Szentpétervári Nyilatkozatra, az 1899-es és 1907-es Hágai Szabályzatokra és az 1925-ös genfi, gázokról szóló jegyzőkönyvre tehető vissza, és legutóbb az 1972-es biológiai fegyverekről szóló egyezményben, az 1977-es Kiegészítő Jegyzőkönyvekben, az 1980-as egyes hagyományos fegyverek használatáról szóló egyezményben és annak öt jegyzőkönyvében, az 1993-as vegyifegyverek használatáról szóló egyezményben és az 1997-es gyalogsági aknák alkalmazásának betiltásáról szóló Ottawai Egyezményben találhatunk ilyen szabályokat. A kulturális javak fegyveres összeütközések esetén való védelméről részletesen az 1954-es Hágai Egyezmény és két Jegyzőkönyve rendelkezik. A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-as Statútuma tartalmaz többek között egy listát azon háborús bűncselekményekről, amelyek a Bíróság joghatósága alá tartoznak.

Két komoly akadálya van azonban a mai fegyveres összeütközésekben ezen egyezmények alkalmazásának, amely magyarázatul szolgál arra, miért szükséges és

2 A háború áldozatainak védelme céljából létesült kormányközi szakértői csoport, Genf, 1995. január 23-27., II. Javaslat, International Review of the Red Cross, No. 310, 1996, 84.o.

3 A Vöröskereszt és Vörös Félhold XXVI. Nemzetközi Konferenciája, Genf, 1995. december 3-7., I. Határozat, Nemzetközi humanitárius jog: a jogtól a cselekvésig; Jelentés a háború áldozatainak védelméről szóló nemzetközi konferencia következményeiről, International Review of the Red Cross, No. 310, 1996, 58.o.

4 Jean-Marie Henckaerts és Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, 2 Kötet, I. Kötet Szabályok (Rules), II. Kötet Gyakorlat (Practice) (2 Rész), Cambridge University Press, 2005.

hasznos egy, a nemzetközi szokásjogi szabályokról szóló tanulmány elkészítése. Először is, az egyezmények csak azon államokra alkalmazandóak, amelyek ratifikálták őket. Ez azt jelenti, hogy a különböző nemzetközi humanitárius jogi egyezmények érvényesek különböző fegyveres összeütközésekben attól függően, hogy az érintett államok mely egyezményeket ratifikálták. Míg a négy 1949-es Genfi Egyezmény egyetemes ratifikációt élvez, ugyanez már nem igaz a többi humanitárius jogi egyezményre, például a Kiegészítő Jegyzőkönyvekre. Habár az első Kiegészítő Jegyzőkönyvet több, mint 160 állam ratifikálta, a Jegyzőkönyv hatékonysága korlátozott, hiszen számos olyan állam nem részese, amely nemzetközi fegyveres összetűzésben vesz részt. Hasonlóan, míg csaknem 160 állam ratifikálta a második Kiegészítő Jegyzőkönyvet, számos olyan állam, ahol nem nemzetközi fegyveres összeütközés zajlik, ezt nem tette meg. Ezekben a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben sokszor a négy Genfi Egyezmény közös 3. cikke marad az egyetlen érvényes humanitárius egyezményi előírás. A tanulmány elkészítésének első célja tehát az volt, hogy meghatározza, mely nemzetközi humanitárius jogi szabályok részei a nemzetközi szokásjognak, és így alkalmazandók egy fegyveres összeütközés minden résztvevője számára, függetlenül attól, hogy ratifikálták-e azokat az egyezményeket, melyek ugyanolyan vagy hasonló szabályokat tartalmaznak.

Másodszor, az egyezményekben foglalt humanitárius jogi szabályok nem szabályozzák elegendő részletességgel a mai fegyveres összeütközések nagy részét, nevezetesen a nem nemzetközi fegyveres összeütközéseket, hiszen sokkal kevesebb egyezményekben lefektetett szabály vonatkozik nem nemzetközi, mint nemzetközi összeütközésekre. Nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre csupán korlátozott számú egyezmény alkalmazandó, nevezetesen a módosított egyes hagyományos fegyverek alkalmazásáról szóló egyezmény, a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma, a gyalogsági aknák alkalmazásának betiltásáról szóló Ottawai Egyezmény, a vegyifegyverek használatáról szóló egyezmény, a kulturális javak védelméről szóló Hágai Egyezmény és annak második jegyzőkönyve, és, mint már említettük, a második Kiegészítő Jegyzőkönyv és a négy Genfi Egyezmény közös 3. cikke. Míg a közös 3. cikk alapvető fontosságú, csupán a minimum követelmények alapvető kereteit határozza meg. A második Kiegészítő Jegyzőkönyv hatékonyan egészíti ki a közös 3. cikket, ám az még mindig kevésbé részletes, mint a nemzetközi fegyveres összeütközésekre vonatkozó Genfi Egyezmények és az első Kiegészítő Jegyzőkönyv szabályai.

A második Kiegészítő Jegyzőkönyv pusztán tizenöt érdemi cikket tartalmaz, míg az első Kiegészítő Jegyzőkönyv több, mint nyolcvan. Míg a számok önmagában nem árulnak el mindent, azért jelzik azt az egyenlőtlenséget, amely a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre vonatkozó egyezményekben lefektetett szabályokat jellemzi, különösen, ami a részletes szabályokat és definíciókat illeti. A tanulmány elkészítésének másik célja tehát az volt, hogy meghatározza, a nemzetközi szokásjog nagyobb részletességgel szabályozza-e a nem nemzetközi fegyveres összeütközéseket, mint az egyezményekben található szabályok és ha igen, mennyiben.

Metodológia

A Nemzetközi Bíróság Alapszabálya szerint a nemzetközi szokásjog „a jog gyanánt elismert általános gyakorlat”.⁵ Széleskörű egyetértés van abban, hogy egy nemzetközi szokásjogi szabály meglétéhez két elem jelenléte szükséges, nevezetesen az állami gyakorlat (*usus*) és az abbéli meggyőződés, hogy ez a gyakorlat a jog szerint megkövetelt, tiltott vagy engedélyezett, a szabály természetétől függően (*opinio juris sive necessitatis*). Ahogy a Nemzetközi Bíróság a *Kontinentális talapzat ügyben* kijelentette: „Az természetesen axiomatikus, hogy a nemzetközi szokásjog anyagát elsősorban az államok aktuális gyakorlatában és *opinio juris*ban kell keresni.”⁶ Ezen két elem pontos jelentése és tartalma számos tudományos írás témája. A tanulmány megközelítése annak meghatározásához, hogy egy általános nemzetközi szokásjogi szabály létezik-e, a Nemzetközi Bíróság klasszikus megközelítését követi, amelyet a Bíróság különösen az *Északi-tengeri kontinentális talapzat ügyekben* fektetett le.⁷

Államok gyakorlata

Az államok gyakorlatát két szempontból kell vizsgálni: először azt, hogy mely gyakorlat járul hozzá nemzetközi szokásjogi szabályok létrejöttéhez (az állami gyakorlat kiválasztása); másodsor, hogy ez a gyakorlat létrehoz-e egy nemzetközi szokásjogi szabályt (az állami gyakorlat értékelése).

Az állami gyakorlat kiválasztása

Az államok mind fizikai, mind verbális aktusai olyan gyakorlatot alakítanak ki, amely hozzájárul a nemzetközi szokásjog kialakulásához. Fizikai aktusok például a harctéri viselkedés, bizonyos fegyverek használata vagy személyek különböző kategóriáinak nyújtott bánásmód. Verbális aktusok például a katonai kézikönyvek, a nemzeti jogszabályok, a nemzeti esetjog, a fegyveres és biztonsági szervezetek adott utasítások, katonai kommunikáció háború idején, diplomáciai úton történő tiltakozások, hivatalos jogtanácsosok véleményei, kormányok egyezmény-tervezetekhez fűzött megjegyzései, kormányzati döntések és szabályzatok, nemzetközi törvényszékek előtti perbeszédék, nemzetközi fórumokon tett állásfoglalások és kormányálláspontok a nemzetközi szervezetek által elfogadott határozatokról. Ez a lista azt mutatja, hogy egy állam végrehajtó, törvényhozó és bírói szervei mind hozzájárulhatnak a nemzetközi szokásjog kialakulásához.

A nemzetközi szervezetek és konferenciák határozatairól szóló tárgyalások és azok elfogadása, a szavazat magyarázatával együtt, az érintett államok aktusainak számítanak. Általánosan elfogadott, hogy néhány kivételtől eltekintve a határozatok önmagukban nem kötelező erejűek, így a nemzetközi szokásjogi szabályok

5 A Nemzetközi Bíróság Alapszabálya, 38. cikk 1(b) bekezdés.

6 International Court of Justice, *Continental Shelf case (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta)*, Judgment, 3 June 1985, *ICJ Reports* 1985, pp. 29–30, § 27.

7 International Court of Justice, *North Sea Continental Shelf cases*, Judgment, 20 February 1969, *ICJ Reports* 1969, p. 3.

kialakulásának értékelése során egy bizonyos határozat ebbéli értékének megállapítása a határozat tartalmától, elfogadásának mértékétől és a hozzá kapcsolódó állami gyakorlat következetességétől függ.⁸ Minél nagyobb a határozat támogatottsága, annál nagyobb fontosságot kell neki tulajdonítani.

Bár a nemzetközi bíróságok döntései a nemzetközi jog kiegészítő forrásai⁹, nem alkotják az állami gyakorlat részét. Ennek oka, hogy a nemzeti bíróságokkal ellentétben a nemzetközi bíróságok nem állami szervek. Ennek ellenére a nemzetközi bíróságok döntései fontosak, hiszen ha egy nemzetközi bíróság megállapítja egy bizonyos nemzetközi szokásjogi szabály létét, ez meggyőző bizonyíték. Hovatovább, a döntések precedens jellege miatt a nemzetközi bíróságok hozzájárulhatnak egy nemzetközi szokásjogi szabály létrejöttéhez az államok és a nemzetközi szervezetek ezt követő gyakorlatára kifejtett hatásukkal.

A fegyveres ellenálló csapatok gyakorlata, mint például a viselkedési szabályok, vagy az egyes nemzetközi humanitárius jogi szabályok betartása iránti elkötelezettség kinyilvánítása és egyéb nyilatkozatok megtétele önmagában nem képezi részét az állami gyakorlatnak. Míg az ilyen gyakorlat bizonyítékul szolgálhat egyes szabályok nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben való elfogadására, azok jogi jelentősége nem világos, így ezekre nem támaszkodtunk a nemzetközi szokásjog megállapításánál. Ilyen gyakorlatot az „egyéb gyakorlatok” cím alatt soroltunk fel, a tanulmány II. Kötetében.

Az állami gyakorlat értékelése

Az államok gyakorlatát aszerint kell mérlegelni, hogy elég „nagy fajsúlyúak”-e ahhoz, hogy nemzetközi szokásjogot hozzanak létre.¹⁰ Ahhoz, hogy az államok gyakorlata nemzetközi szokásjogot hozzon létre, a gyakorlatnak jóformán egységesnek, széleskörűnek és reprezentatívnak kell lennie.¹¹ Nézzük meg, mit is jelent ez közelebbről.

Először is, ahhoz, hogy állami gyakorlat szokásjogot hozzon létre, *látszólag egységesnek* kell lennie. Különböző államok tehát nem viselkedhettek lényegileg különböző módon. A Nemzetközi Bíróság esetjoga szerint az olyan ellentétes állami gyakorlat, amely első látásra aláásni tűnik az adott gyakorlat egységességét, nem akadályozza meg egy szokásjog keletkezését, ha ezt az ellentétes gyakorlatot más államok elítélik vagy azt maga a kormány cáfolja. Az elítélés vagy cáfolás a kérdésben forgó szabályt tulajdonképpen megerősíti.¹²

Ez különösen releváns számos olyan nemzetközi humanitárius jogi szabály esetében, amelyek alátámasztására elsöprő mennyiségű állami gyakorlat található,

8 Ezeknek a feltételeknek a fontosságát a Nemzetközi Bíróság is hangsúlyozta, ld. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, 8 July 1996, *ICJ Reports* 1996, pp. 254–255, §§ 70–73.

9 A Nemzetközi Bíróság Alapszabálya, 38. cikk (1)(d) bekezdés.

10 A „nagy fajsúlyú” kifejezés ebben a kontextusban Sir Humphrey Waldock, „General Course on Public International Law”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 106, 1962, p.44. c. művéből származik.

11 Nemzetközi Bíróság, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (7. lábjegyzet), p. 43, § 74.

12 Lásd Nemzetközi Bíróság, *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, Merits, Judgment, 27 June 1986, *ICJ Reports* 1986, p. 98, § 186.

ugyanazon szabály ismétlődő megsértésének esetei mellett. Abban az esetben, ha a szabály megsértését az adott állam részéről kifogások vagy magyarázatok követték, és/vagy más államok azt elítélték, a szabály megsértése nem kérdőjelezi meg a szóban forgó szabály létezését. Azon államok, amelyek meg kívánják változtatni egy létező nemzetközi szokásjogi szabályt, ezt hivatalos gyakorlatukkal tehetik, azzal, hogy azt jogszerűnek nyilvánítják.

Másodszor, egy általános nemzetközi szokásjogi szabály keletkezéséhez az állami gyakorlatnak mind *széleskörűnek*, mind *reprezentatív*nak kell lennie. A szokásnak nem kell egyetemesnek lennie: egy „általános” gyakorlat is elég.¹³ Nincs meghatározva az államoknak egy bizonyos szükséges száma vagy százaléka. Az egyik ok, amiért nem lehetséges megjelölni a szükséges állami gyakorlatok számát az, hogy a kritérium inkább *minőségi*, mint *mennyiségi*. Eszerint ez a feltétel nem csupán annak a kérdése, hogy hány állam követi az adott gyakorlatot, hanem az is, hogy mely államok.¹⁴ A Nemzetközi Bíróság szavai szerint az *Északi-tengeri kontinentális talapzat* ügyekben a gyakorlatnak „azon államok gyakorlatát is magában kell foglalnia, amelyek érdekei különösen érintettek.”¹⁵

Ennek a tényezőnek kétféle jelentősége van: (1) ha minden „különösen érintett állam” képviselve van, nem szükséges, hogy az államok nagy része aktívan kövessen egy gyakorlatot, csupán az, hogy legalább beleegyezzenek a „különösen érintett államok” gyakorlatába; és (2) ha a „különösen érintett államok” nem fogadják el a gyakorlatot, az nem érhet nemzetközi szokásjogi szabállyá, még akkor sem, ha az egyhangúság nem szükséges a fentiekben elmondottak alapján.¹⁶ Az, hogy ki „különösen érintett” a nemzetközi humanitárius jogban, a körülményektől függően változhat. A vakító lézerfegyverek használatának jogszerűségével kapcsolatban például a „különösen érintett államok” közé tartoznak azok, amelyekről megállapítható, hogy fejlesztenek ilyen fegyvereket, akkor is, ha potenciálisan más államok szenvedhetnek azok használatától. Hasonlóképpen, „különösen érintettek” azon államok, amelyek lakossága humanitárius segílyre szorul, csakúgy, mint azon államok, melyek rendszeresen nyújtanak ilyen segílyt. A nemzetközi humanitárius jog összes szabálya tekintetében „különösen érintettek” a fegyveres összeütközésben résztvevő államok, ha a vizsgált gyakorlatuk releváns volt arra a fegyveres összeütközésre nézve. Bár lehetséges, hogy a nemzetközi humanitárius jog bizonyos területein vannak bizonyos különösen érintett államok, az is igaz, hogy minden államnak — akkor is, ha nem része az összeütközésnek — jogos érdekében áll elvárni más államoktól, hogy betartsák a nemzetközi humanitárius jog előírásait.¹⁷ Ráadásul minden állam

13 Nemzetközi Jogi Egyesület, A Nemzetközi (általános) szokásjog keletkezésének ügyében létrejött bizottság jelentése, a Nemzetközi általános szokásjog keletkezésére vonatkozó elvekkel kapcsolatos állásfoglalás, a 69. Konferencia jelentése, London, 2000, 14. Elv, p.734 (az „NJE Jelentés”) (Final Report of the Committee on the Formation of Customary (General) International Law, Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law, Report of the Sixty-Ninth Conference, London, 2000, Principle 14, p. 734).

14 *Ibid.*, a 14. Elvhez fűzött (d) és (e) kommentár, pp. 736 – 737.

15 Nemzetközi Bíróság, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (7. lábjegyzet), p. 43, § 74.

16 NJE Jelentés, *op. cit.* (13. lábjegyzet), a 14. Elvhez fűzött (e) kommentár, p. 737.

17 Lásd *Customary International Humanitarian Law*, *op.cit.* (4. lábjegyzet), I. Kötet, kommentár a 144. Szabályhoz.

szenvedhet a más államok által alkalmazott hadviselési eszközöktől és módoktól. Mindezek eredményeképpen minden állam gyakorlatát figyelembe kell venni, akár „különösen érintettek” a szó szoros értelmében, akár nem.

A tanulmány nem foglalt állást abban, hogy jogilag lehetséges-e, hogy valamely állam „állandó tiltakozó” legyen a nemzetközi humanitárius szokásjog esetében. Míg sokan azt gondolják, hogy *jus cogens* szabály esetében nem lehetséges, hogy egy állam állandó tiltakozó legyen, mások egyáltalán az állandó tiltakozó koncepció érvényességét vonják kétségbe.¹⁸ Ha elfogadjuk, hogy jogilag lehetséges az állandó tiltakozás, az érintett államnak tiltakoznia kellett az új szabály létrejötte ellen a szabály kialakulása folyamán, és folyamatosan tovább kellett tiltakoznia később is; egy állam nem lehet „utólagos tiltakozó”.¹⁹

Míg természetesen időbe telik, amíg egy nemzetközi szokásjogi szabály kialakul, ez nincs konkrét időkerethez kötve. A meghatározó tényező inkább az, hogy megfelelően nagy fajsúlyú, tehát egységes, széleskörű és reprezentatív gyakorlat gyűljön össze.²⁰

Opinio juris

Az *opinio juris* követelménye egy nemzetközi szokásjogi szabály létezésének megállapításához arra a jogi meggyőződésre utal, hogy egy sajátos gyakorlatot „jogszerűen” hajtanak végre. Az, hogy a gyakorlat és a jogi meggyőződés milyen formában mutatkozik, különböző lehet attól függően, hogy a szóban forgó szabály tiltást, kötelezést vagy csupán egy meghatározott módon való viselkedést ír elő.

A tanulmány elkészítése folyamán nagyon nehéz, főképp elméleti kérdésnek bizonyult a gyakorlat és a jogi meggyőződés elemeinek szigorú szétválasztása. Gyakran ugyanaz a cselekmény tükrözi mind a gyakorlatot, mind a jogi meggyőződést. Ahogy a Nemzetközi Jogi Egyesület rámutatott, a Nemzetközi Bíróság „nem azt fejezte ki ilyen hosszasan, hogy csupán azért, mert a szokásjogban (állítólagosan) különböző elemek vannak, ugyanaz a cselekmény nem manifesztálhatja mindkettőt. Igazából gyakran nagyon nehéz vagy lehetetlen elválasztani a kettőt egymástól”.²¹ Ez különösen igaz, hiszen szóbeli aktusok csakúgy, mint a katonai kézikönyvek, állami gyakorlatnak számítanak, ugyanakkor gyakran reflektálják a szóban forgó állam jogi meggyőződését.

Ha elég nagy fajsúlyú gyakorlat kimutatható, az *opinio juris* többnyire már benne foglaltatik ebben a gyakorlatban, ezért általában nem szükséges külön igazolni annak létezését. Olyan helyzetekben azonban, ahol a gyakorlat nem egészen egyértelmű, az *opinio juris* fontos szerepet játszik annak meghatározásában, hogy a

18 Ennek a témának mélyebb tárgyalásához lásd Maurice H. Mendelson, “The Formation of Customary International Law”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 272, 1998, pp. 227–244.

19 NJE Jelentése, *op. cit.* (13. lábjegyzet), a 15. Elvhez fűzött (b) kommentár, p. 738.

20 *Ibid.*, a 12. Elvhez fűzött (b) kommentár, p. 731.

21 *Ibid.*, p. 718, §10(c). Ennek a kérdésnek mélyebb elemzéséhez lásd Peter Haggemacher, “La doctrine des deux éléments du droit coutumier dans la pratique de la Cour internationale”, *Revue générale de droit international public*, Vol. 90, 1986, p. 5.

gyakorlat egy szokás keletkezése felé mutat-e. Gyakran ez a helyzet a cselekvés hiánya esetében, amikor az államok nem cselekszenek vagy reagálnak, de nem világos, miért. Éppen az ilyen helyzetekben kísérelte meg a Nemzetközi Bíróság és elődje, az Állandó Nemzetközi Bíróság külön megállapítani az *opinio juris* meglétét ahhoz, hogy meghatározhassa, hogy egy nem egyértelmű gyakorlat elemei nemzetközi szokásjogi szabály kialakulása felé mutatnak-e.²²

A nemzetközi humanitárius jog esetében, ahol sok szabály bizonyos cselekménytől való tartózkodást követel, a cselekvés hiánya külön problémát jelent az *opinio juris* elemzésénél, hiszen bizonyítani kell, hogy a tartózkodás nem csupán a véletlen műve, hanem egy jogi feltételezésen alapul. Amikor az ilyen tartózkodás kötelezettsége nemzetközi szabályokban és hivatalos állásfoglalásokban található meg, általában bizonyítható az ilyen jogi feltételezés megléte. Hovatovább, ilyen tartózkodás sokszor azután következik, hogy egy cselekmény bizonyos vitát váltott ki, ami szintén segít annak megállapításában, hogy a tartózkodás nem véletlenszerű volt, ám nem mindig egyszerű bebizonyítani, hogy a tartózkodás egy jogi kötelezettség megfontolásának következménye.

A szerződési jog hatása

Az egyezmények szintén relevánsak a nemzetközi szokásjog megállapításában, mert segítenek annak megértésében, hogyan látnak államok bizonyos nemzetközi jogi szabályokat. Így egy egyezmény ratifikálása, értelmezése és nemzeti szinten történő végrehajtása, ideértve a ratifikáció alkalmával tett fenntartást és az egyezmény értelmezésével kapcsolatos nyilatkozatokat is, benne foglaltatnak a tanulmányban. Az *Északi-tengeri kontinentális talapzat* ügyekben a Nemzetközi Bíróság egy egyezmény ratifikálásának mértékét egyértelműen fontosnak tartotta a nemzetközi szokásjog elemzésénél. A Bíróság ebben az ügyben megállapította, hogy „a már megtörtént [39] ratifikációk és csatlakozások száma, bár fontos, nem elegendő”, különösen olyan helyzetben, ahol az egyezményen kívüli gyakorlat ellentmondásos volt.²³ Ennek megfelelően a *Nicaragua* ügyben a Bíróság nagy hangsúlyt fektetett a be nem avatkozás szabály szokásjogi természetének mérlegelésére arra, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmánya majdnem egyetemes ratifikációt élvezett.²⁴ Az is előfordulhat, hogy egy egyezményben található szabály szokásjogot tükröz akkor is, ha az egyezmény még nincs hatályban, feltéve, hogy van elégséges a szabálynak megfelelő gyakorlat,

22 Lásd például Állandó Nemzetközi Bíróság, *Lotus case (France v. Turkey)*, Judgment, 7 September 1927, *PCIJ Ser. A*, No. 10, p. 28 (a Bíróság úgy találta, hogy az Államok nem azért tartózkodtak hajókon elkövetett cselekmények elleni eljárástól, mert úgy érezték, hogy ez tiltott lenne); Nemzetközi Bíróság, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (7. lábjegyzet), pp. 43–44, §§ 76–77 (A Bíróság úgy találta, hogy azok az Államok, amelyek az egyenlő távolság elv alapján határolták körül a kontinentális talapzatukat, ezt nem azért tették, mert közelebb érezték magukat); NJE Jelentése, *op. cit.* (13. lábjegyzet), 17. (iv) Elv és az ahhoz fűzött kommentár.

23 Nemzetközi Bíróság, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (7. lábjegyzet), 42.o., §73.

24 Nemzetközi Bíróság, *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *op. cit.* (12. lábjegyzet), pp. 99–100, § 188. A Bíróság döntésének egy másik fontos szempontja az volt, hogy az ENSZ Közgyűlés releváns határozatait széles körben elfogadták, különösen a 2625 (XXV) sz. Határozatot “Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi elveiről”, amelyet szavazás nélkül fogadtak el.

beleértve a különösen érintett államok gyakorlatát is, így kicsi esélye marad a szabállyal szembeni számottevő szembenállásnak.²⁵

A gyakorlatban az egyezmények szövegezése segít a világ jogi véleményének összegyűjtésében és vitathatatlanul befolyással van az azt követő állami magatartásra és jogi meggyőződésre. A Nemzetközi Bíróság ezt felismervén azt állapította meg a *Kontinentális talapzat* ügyben hozott döntésében, hogy „a multilaterális egyezmények fontos szerepet játszhatnak a szokásból eredő szabályok feljegyzésében és megállapításában, vagy éppen azok fejlesztésében.”²⁶ A Bíróság tehát megerősítette, hogy egyezmények kodifikálhatnak már létező nemzetközi szokásjogi szabályokat, de meg is alapozhatják új szabályok fejlődését a bennük található normák alapján. A Bíróság odáig is elment, hogy megállapította, hogy „az is előfordulhat, hogy ... [egy] egyezményben való nagyon széleskörű és reprezentatív részvétel magában is elegendő lehet, feltéve, hogy ez magában foglalja az olyan államokat, amelyek érdekei különösen érintettek voltak.”²⁷

A tanulmány azt az óvatos megközelítést választotta, hogy a széleskörű ratifikáció csupán indikátor és a gyakorlat más elemeivel együtt kell mérlegelni, különösen az olyan államok gyakorlatával, amelyek nem részesei az egyezménynek. Nem részes államok konzisztens gyakorlata fontos pozitív bizonyítékként esett latba. Nem részes államok ellenkező gyakorlata pedig fontos negatív bizonyítékként. Egy egyezményben részes államok nem részes államokkal kapcsolatos gyakorlata ugyancsak különösen releváns.

Így a tanulmány nem korlátozta magát a releváns nemzetközi humanitárius jogi egyezményekben nem részes államok gyakorlatának vizsgálatára. A harmincegynehány olyan állam gyakorlatára korlátozni vizsgálatunkat, amely nem ratifikálta a Kiegészítő Jegyzőkönyveket, nem egyezne meg azzal a követelménnyel, hogy a nemzetközi szokásjognak széleskörű és reprezentáns gyakorlaton kell alapulnia. Így a szokásjogi szabályok létezésének elemzésekor figyelembe vettük, hogy a tanulmány kiadása idején az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet 162, míg a II. Kiegészítő Jegyzőkönyvet 157 állam ratifikálta.

Fontos megjegyezni, hogy a tanulmánynak nem volt célja minden egyes nemzetközi humanitárius jogi egyezményben található szabály szokásjogi természetének meghatározása, következésképpen a tanulmány nem feltétlenül követte a meglévő egyezmények felépítését. Inkább bizonyos témákat elemez, hogy az állami gyakorlatból eredő következtetéssel megállapítsa, ezekkel a témákkal kapcsolatosan milyen nemzetközi szokásjogi szabályok léteznek. Mivel tehát a tanulmánynak nem célja, hogy minden egyes egyezményi szabályt megvizsgáljon annak megállapítására, vajon az szokásjog-e vagy nem, csupán azért nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy egy egyezményi szabály ne lenne szokásjog, mert nem jelenik meg ebben a tanulmányban.

25 Nemzetközi Bíróság, *Continental Shelf case*, *op. cit.* (6. lábjegyzet), p. 33, § 34. (A Bíróság úgy találta, hogy a kizárólagos gazdasági övezet elve a nemzetközi szokásjog része lett, akkor is, ha az Egyesült Nemzetek Tengeri Jogi Egyezménye nem lépett még hatályba, mivel a kizárólagos gazdasági övezetek iránti igények száma 56-ra nőtt, köztük számos különösen érintett államét is.)

26 Nemzetközi Bíróság, *Continental Shelf case*, *op. cit.* (6. lábjegyzet), pp. 29–30, § 27.

27 Nemzetközi Bíróság, *North Sea Continental Shelf cases*, *op. cit.* (7. lábjegyzet), p. 42, § 73; lásd még NJE Jelentés, *op. cit.* (13. lábjegyzet), 20–21, 24, 26 és 27. Elvek, pp. 754–765.

A tanulmány rendszere

Ahhoz, hogy az ICRC-nak adott mandátum teljesítésének legjobb módját meghatározzuk, a szerzők egy nemzetközi humanitárius jogi tudományos szakértői csoporttal konzultáltak, akik a tanulmány Irányító Bizottságát alkották.²⁸ Az Irányító Bizottság 1996. júniusában elfogadott egy munkatervet, és a kutatás októberben megkezdődött. A kutatás olyan nemzeti és nemzetközi forrásokon alapult, amelyek tükrözték a nemzetközi gyakorlatot, s a tanulmány munkatervében szereplő következő hat területre összpontosított:

- Megkülönböztetés elve
- Különösen védett személyek és javak
- Bizonyos hadviselési módok
- Fegyverek
- Polgári lakossággal és a harcképtelen személyekkel való bánásmód
- Végrehajtás

Nemzeti források kutatása

Mivel nemzeti forrásokat könnyebb az adott országból elérni, a tanulmány készítői az adott ország kutatóinak segítségét kérték. Ennek érdekében csaknem 50 ország kutatóit vagy kutatói csoportjait keresték meg (9-et Afrikában, 11-et az amerikai kontinensen, 15-öt Ázsiában, 1-et Ausztráliában és 11-et Európában) és kérték fel az adott ország gyakorlatáról szóló jelentés elkészítésére.²⁹ Az országokat a földrajzi reprezentáció és a különböző típusú fegyveres összeütközésekben alkalmazott különféle hadviselési módokkal kapcsolatos tapasztalataik alapján választották ki.

Az olyan országok katonai kézikönyveit és nemzeti jogszabályait is kutattuk és összegyűjtöttük, amelyek állami gyakorlatáról nem készült jelentés. Ezt a munkát az ICRC képviseltek egész világot felölelő hálózata és az ICRC Nemzetközi Humanitárius Jogi Tanácsadó Szolgálatá által készített nemzeti jogszabályok átfogó gyűjteménye segítette.

28 Az Irányító Bizottság tagjai: Georges Abi-Saab, Salah El-Din Amer, Ove Bring, Eric David, John Dugard, Florentino Feliciano, Horst Fischer, Françoise Hampson, Theodor Meron, Djamchid Momtaz, Milan Šahović és Raúl Emilio Vinuesa Professzorok.

29 Afrika: Algéria, Angola, Botswana, Egyiptom, Etiópia, Nigéria, Ruanda, Dél-Afrika és Zimbabwe; Amerikai kontinens: Argentína, Brazília, Kanada, Chile, Kolumbia, Kuba, El Salvador, Nikaragua, Peru, Amerikai Egyesült Államok és Uruguay; Ázsia: Kína, India, Indonézia, Irán, Irak, Izrael, Japán, Jordánia, Kórei Köztársaság, Kuvait, Libanon, Malájzia, Pakisztán, Fülöp-Szigetek és Szíria; Ausztráliai kontinens: Ausztrália; Európa: Belgium, Bosznia és Hercegovina, Horvátország, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Orosz Föderáció, Spanyolország, Egyesült Királyság és Jugoszlávia.

Nemzetközi források kutatása

Az állami gyakorlat nemzetközi forrásokból való összegyűjtését hat csapat végezte, mindegyik csapat a tanulmány egy részére koncentrálna.³⁰ Ezek a csapatok a gyakorlatot az Egyesült Nemzetek és egyéb nemzetközi szervezetek anyagai között kutatták, köztük az Afrikai Unió (korábban az Afrikai Egységszervezet), az Európa Tanács, az Öböl Menti Együtműködési Tanács, az Európai Unió, az Arab Államok Ligája, az Amerikai Államok Szervezete, az Iszlám Konferencia Szervezete és az Európai Biztonsági és Együtműködési Szervezet. A csapatok nemzetközi esetjogot is gyűjtöttek, amennyiben az nemzetközi humanitárius szokásjog létehez szolgált bizonyítékkal.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága archívumában történő kutatás

A nemzeti és nemzetközi forrásokban történő kutatást kiegészítendő, az ICRC saját archívumában is kutatást végzett csaknem 40, a közelmúltban folyó fegyveres összeütközéssel kapcsolatos akták között (21 Afrikában, 2 az amerikai kontinensen, 8 Ázsiában és 8 Európában).³¹ Általában aszerint választottuk ki ezeket az összeütközéseket, hogy a kutatás az állami gyakorlatról szóló jelentésekben nem szereplő országokra és összeütközésekre is kiterjedjen.

Ennek a hármas megközelítésnek – nemzeti, nemzetközi és ICRC források kutatása – az az eredménye, hogy a világ minden tájáról idézünk gyakorlatot. A dolog természeténél fogva azonban nem törekedhettünk arra, hogy a kutatás teljes legyen. A tanulmány különösen az elmúlt 30 év gyakorlatára összpontosított annak érdekében, hogy az aktuális nemzetközi humanitárius szokásjogot fogalmazhassuk meg, ám ahol azt relevánsnak tartottuk, régebbi gyakorlatot is idéztünk.

Szakértői egyeztetések

Az egyeztetések első körében az ICRC felkérte a nemzetközi kutatócsoportokat arra, hogy készítsenek el egy rövid összefoglalót, amely az összegyűjtött gyakorlat alapján egy előzetes elemzést ad a nemzetközi humanitárius szokásjogról. Ezen összefoglalókat

30 Megkülönböztetés elve: Professor Georges Abi-Saab (rapportőr) és Jean-François Quéguiner (kutató); Különösen védett személyek és javak: Professor Horst Fischer (rapportőr) és Gregor Schotten és Heike Spieker (kutatók); Bizonyos hadviselési módok: Professor Theodor Meron (rapportőr) és Richard Desgagné (kutató); Fegyverek: Professor Ove Bring (rapportőr) és Gustaf Lind (kutató); Polgári lakossággal és a harc képtelen személyekkel való bánásmód: Françoise Hampson (rapportőr) és Camille Giffard (kutató); Végrehajtás: Eric David (rapportőr) és Richard Desgagné (kutató).

31 Afrika: Angóla, Burundi, Csád, Csád-Líbia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Dzsibuti, Eritrea-Jemen, Etiópia (1973–1994), Libéria, Mozambik, Namíbia, Nigéria-Kamerun, Ruanda, Szenegál, Szenegál-Mauritánia, Sierra Leone, Szomália, Szomália-Etiópia, Szudán, Uganda és Nyugat-Szahara; amerikai kontinens: Guatemala és Mexikó; Ázsia: Afganisztán, Kambodzsa, India (Jammu és Kasmír), Pápua Új-Guinea, Srí Lanka, Tadzsiszisztán, Jemen és Jemen-Eritrea (Afrikánál is); Európa: Örményország-Azerbajdzsán (Nagorno-Karabakh), Ciprus, volt Jugoszlávia (konfliktus Jugoszláviában (1991–1992), konfliktus Bosznia és Hercegovinában (1992–1996), konfliktus Horvátországban (Krajinák) (1992–1995)), Grúzia (Abkházia), Orosz Föderáció (Csecsenföld) és Törökország.

az Irányító Bizottság három alkalommal vitatta meg 1998-ban. Az összefoglalókat alaposan átdolgozták, és az egyeztetés második körében a világ minden táját képviselő tudományos- és kormányszakértők csoportja elé terjesztették. Ezeket a szakértőket az ICRC személyes kapacitásukban hívta meg az Irányító Bizottság két ülésére Genfben 1999-ben, mely során segítettek az összegyűjtött gyakorlat értékelésében és rámutattak bizonyos hiányzó gyakorlatokra.³²

A tanulmány megírása

Az Irányító Bizottság értékelése, melyet a tudományos- és kormányszakértők csoportja tekintett át, szolgált alapul a végső jelentés megírásához. A tanulmány írói újra megvizsgálták a gyakorlatot, elemezték, hogy létezik-e szokás, átnézték a szabályok megfogalmazását és sorrendjét és megszövegezték a kommentárokat. Ezeket a tervezeteket az Irányító Bizottság, a tudományos- és kormányszakértők csoportja és az ICRC Jogi Osztálya elé terjesztették megjegyzések végett. A szöveget a kapott észrevételek alapján naprakész állapotba hozták és véglegesítették.

A megállapítások összegzése

A Genfi Egyezmények szabályainak túlnyomó többsége, köztük a közös 3. cikk is, nemzetközi szokásjogi szabálynak tekintendő.³³ Továbbá, mivel jelenleg a Genfi Egyezményeknek 192 állam részese, csaknem minden államra kötelezőek mint egyezményes jog. Éppen ezért az Egyezmények szabályainak szokásjogi mivolta önmagában nem volt a tanulmány témája. A tanulmány inkább az olyan egyezmények által szabályozott kérdésekre koncentrált, amelyek nem élveznek egyetemes ratifikációt, különösen a Kiegészítő Jegyzőkönyvek, a kulturális javak védelméről szóló Hágai Egyezmény és számos fegyverek használatát szabályozó egyezmény.

Az alább található nemzetközi szokásjogi szabályok leírása nem kívánja magyarázni, miért találtak ezen szabályokat szokásjogi szabályoknak, és nem is mutatja be azt a gyakorlatot, amelyből ezt a következtetést levontuk. Annak magyarázata, hogy egy szabályt miért tekintettünk szokásjoginak, a tanulmány I. Kötetében található,

32 A következő tudományos- és kormányszakértők vettek részt személyes kapacitásukban ebben a konzultációban: Abdallah Ad-Douri (Irak), Paul Berman (Egyesült Királyság), Sadi Çaycı (Törökország), Michael Cowling (Dél-Afrika), Edward Cummings (Amerikai Egyesült Államok), Antonio de Icaza (Mexikó), Yoram Dinstein (Izrael), Jean-Michel Favre (Franciaország), William Fenrick (Kanada), Dieter Fleck (Németország), Juan Carlos Gómez Ramírez (Kolumbia), Jamshed A. Hamid (Pakisztán), Arturo Hernández-Basave (Mexikó), Ibrahim Idriss (Etiópia), Hassan Kassem Jouni (Libanon), Kenneth Keith (Új-Zéland), Githu Muigai (Kenya), Rein Müllerson (Észtország), Bara Niang (Szenegál), Mohamed Olwan (Jordánia), Raul C. Pangalangan (Fülöp-Szigetek), Stelios Perrakis (Görögország), Paulo Sergio Pinheiro (Brazília), Prandler Árpád (Magyarország), Pemmaraju Sreenivasa Rao (India), Camilo Reyes Rodríguez (Kolumbia), Itse E. Sagay (Nigéria), Harold Sandoval (Kolumbia), Somboon Sangianbut (Tájföld), Marat A. Sarsembayev (Kazahsztán), Muhammad Aziz Shukri (Szíria), Parlaungan Sihombing (Indonézia), Geoffrey James Skillen (Ausztrália), Guoshun Sun (Kína), Bakhtyar Tuzmukhamedov (Oroszország) és Karol Wolfke (Lengyelország).

33 Nemzetközi Bíróság, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, *op. cit.* (8. lábjegyzet), pp. 257–258, §§ 79 és 82 (a Genfi Egyezmények tekintetében) és *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *op. cit.* (12. lábjegyzet), p. 114, § 218 (a közös 3. cikk tekintetében).

míg a hozzá fűződő gyakorlatot a II. Kötet tartalmazza.

Nemzetközi fegyveres összeütközések

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv már létező nemzetközi szokásjogi szabályokat kodifikált, de le is fektette új szokásjogi szabályok keletkezésének alapjait. A tanulmány keretében összegyűjtött gyakorlat annak a jelenségnek tanúja, milyen nagy befolyást gyakorol az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv az államok gyakorlatára, nem csupán nemzetközi, hanem nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében is (lásd lejjebb). A tanulmány kiváltképpen arra a következtetésre jutott, hogy az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv alapelvei széles körben elfogadottak, szélesebb körben, mint amit az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet ratifikációinak száma sugallna.

Bár a tanulmánynak nem volt célja egyes egyezményes szabályok szokásjogi természetének meghatározása, végül az vált világossá, hogy sok olyan szokásjogi szabály van, amely azonos vagy hasonló az egyezményekben található szabályokkal. Szokásjoginak minősülő olyan szabályok, amelyek megfelelőjét megtalálhatjuk az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvben például: a polgári lakosság és a harcosok, illetve a polgári javak és katonai célpontok közötti megkülönböztetés elve;³⁴ a megkülönböztetés nélküli támadás tilalma;³⁵ az arányosság a támadás során elve;³⁶ támadás közben és a támadás következményeivel szemben a lehetséges óvintézkedések megtételének kötelezettsége;³⁷ az egészségügyi és egyházi személyzet, egészségügyi alakulatok és szállítóeszközök,³⁸ a humanitárius segélynyújtásban résztvevő személyzet és javak³⁹ és a civil újságírók⁴⁰ tiszteletének és védelmezésének kötelezettsége; az egészségügyi szolgálat védelmének kötelezettsége;⁴¹ nem védelmezett helységek és demilitarizált övezetek támadásának tilalma;⁴² a harcképtelen ellenségnek kegyelem adása és védelmének kötelezettsége;⁴³ a kiéheztetés tilalma;⁴⁴ a polgári lakosság létfenntartásához nélkülözhetetlen javak elleni támadás tilalma;⁴⁵ az emblémák rendeltetésellenes használatának és a hitszegés tilalma;⁴⁶ a polgári személyek és a harcképtelenek alapvető biztosítékai tiszteletben tartásának kötelezettsége;⁴⁷ az eltűnt személyekről való számadás kötelezettsége⁴⁸ és a nőknek és gyermekeknek nyújtott különleges védelem.⁴⁹

34 Lásd *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (4. lábjegyzet), I. Kötet, 1. és 7. szabály.

35 *Ibid.*, 11.-13. szabály.

36 *Ibid.*, 14. szabály.

37 *Ibid.*, 15-24. szabály.

38 *Ibid.*, 25. és 27-30. szabály.

39 *Ibid.*, 31-32. szabály.

40 *Ibid.*, 34. szabály.

41 *Ibid.*, 26. szabály.

42 *Ibid.*, 36-37. szabály.

43 *Ibid.*, 46-48. szabály.

44 *Ibid.*, 53. szabály.

45 *Ibid.*, 54. szabály.

46 *Ibid.*, 57-65. szabály.

47 *Ibid.*, 87-105. szabály.

48 *Ibid.*, 117. szabály.

49 *Ibid.*, 134-137. szabály.

Nem nemzetközi fegyveres összeütközések

Az elmúlt néhány évtizedben számottevő gyakorlat szólt a nemzetközi humanitárius jog védelme mellett az ilyen típusú összeütközésekben. Az ilyen gyakorlat fontos befolyást gyakorolt a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben alkalmazandó szokásjogi szabályok kialakulásában. Ahogy az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv, a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv is messzeható befolyást gyakorolt az ilyen gyakorlatra, ennek eredményeképpen a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv számos szabálya ma már nemzetközi humanitárius szokásjognak számít. Szokásjoginak minősülő olyan szabályok, amelyek megfelelőjét megtalálhatjuk az II. Kiegészítő Jegyzőkönyvben például: a polgári lakosság elleni támadás tilalma;⁵⁰ az egészségügyi és egyházi személyzet, egészségügyi alakulatok és szállítmányok tiszteletben tartásának és védelmezésének kötelezettsége;⁵¹ az egészségügyi szolgálat védelmének kötelezettsége;⁵² az éheztetés tilalma;⁵³ a polgári lakosság létfenntartásához szükséges javak megtámadásának tilalma;⁵⁴ polgári személyek és a harcképtelenek alapvető garanciái tiszteletben tartásának kötelezettsége;⁵⁵ a sebesültek, betegek és hajótörtek felkutatásának és tiszteletben tartásának és védelemben részesítésének kötelezettsége;⁵⁶ a halottak felkutatásának és védelemben részesítésének kötelezettsége;⁵⁷ a szabadságuktól megfosztott személyek védelemben részesítésének kötelezettsége;⁵⁸ a polgári személyek kényszeráttelepítésének tilalma;⁵⁹ a nőknek és gyermekeknek nyújtott különleges védelem.⁶⁰

A nemzetközi humanitárius szokásjog legjelentősebb hozzájárulása azonban a belső fegyveres összeütközések szabályozásához az, hogy túlmegegy a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv rendelkezésein. A gyakorlat valóban jelentős számú olyan szokásjogi szabályt létesített, amelyek részletesebbek a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv gyakran kezdetleges szabályainál és így fontos hézagot töltött be a belső összeütközések szabályozásában.

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv például a hadviselésre vonatkozóan csupán kezdetleges rendelkezést tartalmaz. A 13. cikk szerint „A polgári lakosságot és polgári személyeket megtámadni tilos ... kivéve, ha és amennyi ideig, közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésekben”. Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvtől eltérően a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv nem tartalmaz pontos szabályokat és definíciókat a megkülönböztetés és arányosság elvével kapcsolatban.

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyvben a hadviselés szabályozásában mutatkozó hiányosságokat az állami gyakorlat azonban nagyrészt betöltötte, ami az I. Kiegészítő

50 *Ibid.*, 1. szabály.

51 *Ibid.*, 25. és 27-30. szabály.

52 *Ibid.*, 26. szabály.

53 *Ibid.*, 53. szabály.

54 *Ibid.*, 54. szabály.

55 *Ibid.*, 87-105. szabály.

56 *Ibid.*, 109-111. szabály.

57 *Ibid.*, 112-113. szabály.

58 *Ibid.*, 118-119., 121. és 125. szabály.

59 *Ibid.*, 129. szabály.

60 *Ibid.*, 134-137. szabály.

Jegyzőkönyv szabályaival párhuzamos rendelkezések kialakulásához vezettek, amely új rendelkezések nem nemzetközi fegyveres összeütközésben alkalmazandó szokásjogi szabályok lettek. Ez magában foglalja a hadviseléssel kapcsolatos alapelveket és a különösen védett személyekkel és javakkal, valamint a bizonyos hadviselési módokkal kapcsolatos szabályokat.⁶¹

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyvben hasonlóképpen csak nagyon általános szabályok találhatók a rászoruló polgári lakosság számára nyújtott humanitárius segélyekről. A 18(2). cikk szerint „Ha a polgári lakosság indokolatlanul szenved a létfenntartásához szükséges ellátmány miatt, úgy ... kizárólag emberbaráti és pártatlan jellegű, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül történő segélyakciók indíthatók a polgári lakosság érdekében”. Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvtől eltérően a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv nem tartalmaz külön szabályokat, amelyek a humanitárius segélyben résztvevő személyzet és javak tiszteletben tartását és védelmezését követelik meg, és amelyek arra kötelezik az összeütközésben résztvevő feleket, hogy engedélyezzék és megkönnyítsék a humanitárius segély gyors és akadálytalan átszállítását a rászoruló polgári személyek számára, és hogy biztosítsák a jóváhagyott humanitárius segélyben résztvevő személyzet szabad mozgását, bár lehetne azzal érvelni, hogy ezek a követelmények beleértendők a Jegyzőkönyv 18 (2). cikkébe. Ezek a követelmények a széleskörű, reprezentatív és látszólag egységes gyakorlatnak köszönhetően nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben alkalmazandó nemzetközi szokásjoggá kristályosodtak ki.

Ebben a vonatkozásban meg kell jegyezni, hogy míg mind az I. mind a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv megköveteli az érintett felek beleegyezését ahhoz, hogy a segélyakciók megvalósulhassanak,⁶² az összegyűjtött gyakorlat zöme ezt a követelményt nem említi. Mindezek mellett magától értetődő, hogy egy humanitárius szervezet nem tud az érintett fél beleegyezése nélkül működni. Ez a beleegyezés azonban nem tagadható meg önkényes alapon. Ha megállapítható, hogy a polgári lakosságot az éheztetés fenyegeti és a helyzetet egy olyan humanitárius szervezet, amely semleges és megkülönböztetés nélküli alapon nyújt segélyt, orvosolni tudja, a fél köteles beleegyezését adni.⁶³ Míg a beleegyezést nem lehet önkényes alapon visszatartani, a gyakorlat elismeri, hogy az érintett fél ellenőrzést gyakorolhat a segélyakció felett, és hogy a segélyben résztvevő személyzet köteles a területek elérésével és a biztonsági követelményekkel kapcsolatos érvényben levő nemzeti jogszabályokat betartani.

61 Lásd például, *ibid.*, 7–10. szabály (a polgári javak és katonai célpontok közötti megkülönböztetés), 11–13. szabály (megkülönböztetés nélküli támadások), 14. szabály (arányosság a támadás során), 15–21. szabály (óvintézkedések megtétele a támadás közben); 22–24. szabály (a támadás következményeivel szemben a lehetséges óvintézkedések megtétele); 31–32. szabály (a humanitárius segélynyújtásban résztvevő személyzet és javak); 34. szabály (civil újságírók); 35–37. szabály (védett övezetek); 46–48. szabály (kegyelem megtagadása); 55–56. szabály (a humanitárius segélyhez való hozzáférés) és 57–65. szabály (megtévesztés).

62 Lásd I. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 70(1). cikk és II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 18(2). cikk.

63 Lásd Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann (eds.), *Commentary on the Additional Protocols*, ICRC, Geneva, 1987, § 4885; lásd még § 2805.

További tisztázásra szoruló témák

A tanulmány feltárt számos olyan területet is, ahol a gyakorlat nem világos. Míg például a „harcos” és „polgári személyek” fogalmak nemzetközi fegyveres összeütközések esetén világosan meg vannak határozva,⁶⁴ nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetén azonban a gyakorlat bizonytalan tekintetben, hogy a hadviselés értelmében a fegyveres ellenálló csapatok tagjai fegyveres erők tagjainak vagy polgári személyeknek tekintendők. Különösen nem világos, hogy a fegyveres ellenálló csapatok tagjai polgári személyek-e, akik az ellenségeskedésekben való közvetlen részvételük esetén elvesztik védettségüket, vagy az ilyen csapatok tagjait, mint tagokat, támadni szabad. Ennek a kérdésnek a tisztázatlansága a szerződéses jogban is megmutatkozik. A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv például nem tartalmazza a polgári személyek vagy a polgári lakosság meghatározását, pedig ezeket a fogalmakat számos szabály esetén használja.⁶⁵ Egyéb, nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben alkalmazandó egyezmények hasonlóan használják a polgári személyek és polgári lakosság fogalmakat anélkül, hogy meghatároznák azok jelentését.⁶⁶

Egy hasonló tisztázatlan terület, amely hatással van a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések szabályozására, az „ellenségeskedésekben való közvetlen részvétel” pontos definíciójának hiánya. A támadás elleni védelem elvesztése világos és vitán felüli abban az esetben, amikor egy polgári személy fegyvert vagy egyéb eszközt használ az ellenséges erők személyi vagy tárgyi állománya ellen irányuló erőszakos tethhez. Ám számos olyan gyakorlat van, amely kevés vagy semmilyen iránymutatást nem ad a „közvetlen részvétel” fogalom értelmezéséhez, arra utalva például, hogy esetenként kell értékelést végezni, vagy egyszerűen megismételve azt az általános szabályt, miszerint a polgári személyek ellenségeskedésekben való közvetlen részvétele a támadás elleni védettség elvesztéséhez vezet. Ehhez kapcsolódó kérdés az is, hogy kétség esetén hogyan minősítsünk egy személyt. Ezen bizonytalanságok miatt az ICRC egy 2003-ban megkezdődött szakértői találkozások sorozatán keresztül arra törekszik, hogy a közvetlen részvétel fogalmát tisztázza.⁶⁷

Egy másik nyitott kérdés a támadás során az arányosság fogalmának pontos terjedelme és alkalmazása. Míg a tanulmány széleskörű gyakorlatot tárt fel az alapelv alátámasztására, ezek nem szolgálnak az egyezményes joghoz képest további tisztázással tekintetben, hogy hogyan kell egyensúlyozni a katonai előny és az esetleges polgári áldozatok között.

64 Lásd *Customary International Humanitarian Law*, *op. cit.* (4. lábjegyzet), I. Kötet, 3. szabály (harcosok), 4. szabály (fegyveres erők) és 5. szabály (polgári személyek és polgári lakosság).

65 II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 13–15. és 17–18. cikk.

66 Lásd például, az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény II. Módosított Jegyzőkönyve, 3(7)–(11). cikk; az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény III. Jegyzőkönyve, 2. cikk; a gyalogsági aknák betiltásáról szóló Ottawai Egyezmény preambuluma; a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma, 8(2)(e)(i), (iii) és (viii). cikk.

67 Lásd például, Közvetlen részvétel az ellenségeskedésekben a nemzetközi humanitárius jogban (Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law), a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által készített jelentés, Genf, 2003. szeptember, elérhető: www.icrc.org.

A hadviseléssel kapcsolatos néhány kérdés

Az I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyv egy új szabályt vezetett be, amely megtiltja a veszélyes erőket tartalmazó létesítmények elleni támadásokat, akkor is, ha ezek katonai célpontok, amennyiben a támadás veszélyes erőket szabadíthat fel, és ennek következtében súlyos veszteséget okozhat a polgári lakosság körében.⁶⁸ Míg nem világos, hogy ezen szabályok a szokásjog részeivé váltak-e, a gyakorlat azt mutatja, hogy az államok tudatában vannak annak, hogy az ilyen létesítmények ellen intézett támadások, ha ezek katonai célpontok, a komoly esetleges veszteségek magas kockázatát viselik. Következésképpen elismerik, hogy bármilyen fegyveres összeütközés esetén különös óvatossággal kell eljárni támadás esetén, hogy elkerüljék a veszélyes erőket felszabadulását és az ezzel járó komoly veszteségeket a polgári lakosságban; ezt a követelményt a bármely fegyveres összeütközés esetén, alkalmazandó nemzetközi szokásjog részeként állapítottuk meg.

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv egy másik új szabálya az olyan hadviselési módok és eszközök alkalmazásának tilalma, amelyek célzatosan, vagy valószínűen, nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodást okoznak a természeti környezetben. Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv elfogadása óta ez a tilalom olyan nagymértékű támogatást élvezett az állami gyakorlatban, hogy szokásjoggá forrott ki, habár néhány állam folyamatosan fenntartotta, hogy a szabály nem alkalmazható a nukleáris fegyverekre, és ezért őket nem köti ez a szabály a nukleáris fegyverekkel kapcsolatban.⁶⁹ Ezen a szabályon túl a tanulmány azt állapította meg, hogy a természeti környezet polgári javaknak számít, így mint ilyen, megilletik ugyanazok az alapelvek és szabályok amelyek az egyéb polgári javakat védik, különösen a megkülönböztetés és az arányosság elve és a támadás során az óvintézkedések meghozatalának követelménye. Eszerint a természeti környezet egyetlen része sem lehet támadás célpontja, hacsak az nem katonai célpont, és tiltott egy olyan katonai célpont elleni támadás, amely feltehetően olyan esetleges kárt okozhat a környezetben, amely meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét. A Nemzetközi Bíróság a *Nukleáris fegyverek ügyben* adott tanácsadó véleményében például kifejtette, hogy „az Államok kötelesek a környezeti megfontolásokat számba venni annak mérlegelésekor, hogy mi szükséges és arányos a jogszerű katonai célok elérése végett.”⁷⁰ Ezen felül az összeütközésben résztvevők kötelesek minden lehetséges óvintézkedést megtenni a hadviselés során, hogy elkerüljék, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsék a környezet esetleges megkárosítását. Bizonyos katonai műveletek környezetre gyakorolt hatásaira vonatkozó tudományos bizonyosság hiánya nem menti fel az összeütköző felet az ilyen óvintézkedések megtételének kötelezettsége alól.⁷¹

Vannak olyan témakörök is, amelyeket külön nem érintenek a Kiegészítő Jegyzőkönyvek. A Kiegészítő Jegyzőkönyvek például nem tartalmaznak külön

68 I. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 56(1). cikk (a 2) bekezdésben azonban kivételek következnek) és II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 15. cikk (kivételek nélkül).

69 Lásd *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (4. lábjegyzet), I. Kötet, 45. szabály.

70 Nemzetközi Bíróság, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, op. cit. (8. lábjegyzet), § 30.

71 Lásd *Customary International Humanitarian Law*, op. cit. (4. lábjegyzet), I. Kötet, 44. szabály.

szabályokat a békefenntartó missziók személyzete és javai védelmével kapcsolatban. A gyakorlatban azonban az ilyen személyzet és javak a polgári személyek és polgári javakéhoz hasonló támadás elleni védelmet kaptak. Ennek eredményeképpen egy olyan szabály alakult ki az államok gyakorlatában és került be a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumába, miszerint tilos megtámadni az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban működő békefenntartó misszió személyzetét és javait mindaddig, amíg azokat megilleti a polgári személyeknek és polgári javaknak járó nemzetközi humanitárius jogi védelem. Ez mára az összes fegyveres összeütközés esetén alkalmazandó nemzetközi szokásjog része.⁷²

A Hágai Szabályzat számos hadviseléssel kapcsolatos témát szabályoz. Ezeket a szabályokat már régen szokásjognak tekintették nemzetközi fegyveres összeütközés esetében.⁷³ Néhány szabályt azonban már szokásjoginak tekintenek nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetében is. Például azok a régóta létező nemzetközi szokásjogi szabályok, melyek tiltják (1) az ellenség tulajdonának elpusztítását vagy elvételét, kivéve ha a katonai szükségesség okvetlenül megkívánja, és (2) a fosztogatást, nem nemzetközi fegyveres összeütközésben is ugyanúgy alkalmazandók. A fosztogatás az ellenség magántulajdonából való erőszakos elvétel magán vagy személyes használatra.⁷⁴ A két tilalom nincs hatással az ellenfél katonai felszerelésének hadizsákmányként való megszerzésére, mely gyakorlati szokás.

A nemzetközi szokásjog szerint a parancsnokok bármely kommunikációs eszközön keresztül nem ellenséges szándékú összeköttetésbe léphetnek egymással, ám ennek jóhiszeműnek kell lennie. A gyakorlat szerint a kommunikáció közvetítőkön, más néven békeköveteken keresztül, vagy más módon, például telefonon vagy rádióon keresztül történhet. A békekövet egy, az egyik összeütköző félhez tartozó személy, akit felhatalmaztak arra, hogy egy másik összeütköző féllel felvegye a kapcsolatot, és aki emiatt sérthetetlen. A békekövet fehér zászló általi megjelölésének hagyományos gyakorlata még mindig érvényesnek tűnik. Hovatovább, elismert gyakorlat, hogy a felek egy harmadik félhez fordulnak a kapcsolat előmozdítása végett, mint például egy védőhatalomhoz vagy egy helyettesítőként működő pártatlan és semleges humanitárius szervezethez, így különösen az ICRC-hoz, vagy akár egy nemzetközi szervezethez vagy békefenntartó erőhöz. Az összegyűjtött gyakorlat azt mutatja, hogy különböző intézmények és szervezetek közvetítőként működtek közre mind nemzetközi, mind nem nemzetközi összeütközésekkel kapcsolatos tárgyalásokban, ami általánosan elfogadott. A békekövetekkel kapcsolatos szabályok a Hágai Szabályzatig vezethetők vissza és nemzetközi fegyveres összeütközésekben régóta szokásjognak tekintik őket. Ezek a szabályok az utóbbi kb. 50 év gyakorlata alapján nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében is szokásjoggá váltak.⁷⁵

⁷² *Ibid.*, 33. szabály.

⁷³ Lásd például, International Military Tribunal at Nuremberg, *Case of the Major War Criminals*, Judgment, 1 October 1946, *Official Documents*, Vol. I, pp. 253–254.

⁷⁴ Lásd A Nemzetközi Büntetőbíróság által meghatározott bűncselekmények elemei (Elements of Crimes for the International Criminal Court), a Fosztogatás mint háborús bűncselekmény (Pillage as a war crime) (8(2)(b)(xvi). cikk) és a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma (e)(v)).

⁷⁵ Lásd *Customary International Humanitarian Law*, *op. cit.* (4. lábjegyzet), I. Kötet, 67–69. szabály.

A gyakorlat kétféle jogi vonalat tárt fel, ami a kulturális javak védelmét illeti. Az első a Hágai Szabályzathoz vezethető vissza és arra kötelez, hogy különösen gondoskodni kell arról, hogy elkerüljék a vallási, művészeti, tudományos, oktatási vagy jótékonyági célokra rendelt épületekben, illetve a történelmi műemlékekben okozott károkat, kivéve ha azok katonai célpontok. A Szabályzat ezen túl megtiltja az ilyen épületek és műemlékek befogadását, elpusztítását vagy szándékos megrongálását. Míg ezek a szabályok nemzetközi fegyveres összeütközés esetén régóta szokásjoginak számítanak, immár nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén is szokásjoginak fogadják el őket.

A második vonal az 1954-es kulturális javak védelméről szóló Hágai Egyezmény specifikus szabályain alapszik, mely védelemben részesíti „a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű javak”-at és az ilyen javak megjelölésére egy specifikus megkülönböztető jelvényt vezet be. Ma a szokásjog szerint az ilyen javakat nem szabad megtámadni vagy olyan célra felhasználni, amely megsemmisülésnek vagy megrongálódásnak tehetné ki azokat, kivéve, ha azt elháríthatatlan katonai szükségesség követeli meg. A szokásjog megtiltja továbbá az ilyen javak ellen irányuló bármilyen alakban megnyilvánuló lopást, fosztogatást valamint eltulajdonítást, továbbá ezen javak ellen irányuló minden rongáló tevékenységet is. Ezek a tilalmak megfelelnek a Hágai Egyezmény rendelkezéseinek és bizonyítékul szolgálnak arra, hogy az Egyezmény milyen hatást fejtett ki az állami gyakorlatra a fontos kulturális javak védelme területén.

Fegyverek

Azok az általános elvek, amelyek a túlzott sérülést⁷⁶ vagy szükségtelen szenvedést okozó, illetve a természetüknél fogva megkülönböztetés nélküli fegyverek használatát tiltják, bármilyen fegyveres összeütközés esetén szokásjogi szabályoknak minősültek. Ezen kívül, és főleg az említett elvek alapján, az államok gyakorlata számos fegyver használatát (vagy bizonyos típusú használatát) megtiltotta a nemzetközi szokásjog alapján: mérges vagy mérgezett fegyverek; biológiai fegyverek; vegyifegyverek; vegyi kényszerítő eszközök hadviselési módszerként való használata; herbicidek hadviselési módszerként való használata;⁷⁷ olyan töltetek, amelyek könnyen szétterjednek vagy ellapulnak az emberi testben; olyan töltetek ember elleni használata amelyek felrobbannak az emberi szervezetben; olyan fegyverek alkalmazása, amelyek elsődleges hatása az, hogy olyan repeszekkel okoz sérülést, amelyek röntgensugárral nem mutathatók ki az emberi testben; olyan álcázott aknák alkalmazása, amelyek

⁷⁶ A fordító megjegyzése: az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv hivatalos magyar fordítása a „superfluous injury” kifejezést „felesleges kár”-ként fordítja, mely a fordító véleménye szerint nem helyesen fejezi ki az angol terminus lényegét, így jelen fordításban a „túlzott sérülés” kifejezést használja.

⁷⁷ Ez a szabály számos egyéb nemzetközi szokásjogi szabályra való hivatkozást foglal magában, nevezetesen a biológiai és vegyifegyverek tilalma; az olyan növényzet elleni támadás tilalma, amely nem katonai célpont; az olyan támadások tilalma, amely a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követel, és annyi sebesülést okoz, valamint a polgári létesítményekben akkora károkat idéz elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen feltételezhetően meghaladnák a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét; és a természeti környezetben való nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodás okozásának tilalma. Lásd *ibid.*, 76. szabály.

bármilyen módon kapcsolva vagy társítva vannak olyan tárgyakkal vagy személyekkel, amelyek különleges védelmet élveznek a nemzetközi humanitárius jog alapján vagy olyan tárgyakkal, amelyek feltehetőleg polgári személyek érdeklődését keltik fel; és lézerfegyverek, amelyek kizárólagos vagy részbeni harci rendeltetése, hogy tartós vaktságot vagy látászavart okozzanak.

Néhány fegyver használata, amely, mint olyan, nem tiltott a szokásjog alapján, korlátozva van. Ez a helyzet például a taposóaknákkal és a gyújtófegyverekkel.

Megkülönböztetett módon kell gondoskodnia taposóaknák megkülönböztetés nélküli hatásainak lehető legkisebbre csökkentéséről. Ebbe értendő az az elv is például, miszerint a taposóaknát használó fél, amennyire lehetséges, köteles nyilvántartani a lefektetett taposóaknák helyét. Ezen túl az aktív ellenségeskedések befejeztével az a fél, amely taposóaknát használt, köteles a taposóaknákat eltávolítani vagy a polgári személyek számára más módon hatástalanítani, vagy elősegíteni azok eltávolítását

Az Ottawai Egyezmény több, mint 140 ratifikációját és a további ratifikációs folyamatokat tekintetbe véve az államok nagy részének egyezményes kötelezettsége van arra, hogy többé ne alkalmazzon, gyártson, halmozzon fel és adjon át gyalogsági taposóaknákat. Bár ez a tilalom jelenleg nem része a nemzetközi szokásjognak az Egyezményben nem részes államok számottevő ellenkező gyakorlata miatt, majd minden állam, köztük azok is, amelyek nem részesei az Ottawai Egyezménynek és nem támogatják a taposóaknák azonnali betiltását, egyetértenek azzal, hogy végső soron a taposóaknák kizárására kell törekedni.

A gyújtófegyverek személy elleni használata tilos, kivéve, ha nem áll más, kevésbé ártalmas fegyver rendelkezésre egy személy harcképtelenné tételére. Ilyen fegyver használatakor továbbá különös figyelmet kell fordítani arra, hogy elkerüljék, de legalábbis a lehető legkisebbre csökkentsék az esetleges áldozatok számát a polgári lakosság körében, a polgári személyeknek okozott sérülést és a polgári javakban keletkező károkat.

Ezen szabályok többsége megegyezik olyan, egyezményekben található szabályokkal, melyek eredetileg csak nemzetközi fegyveres összeütközésre vonatkoztak. Ez a tendencia fokozatosan megfordult, például az egyes hagyományos fegyverekről szóló Egyezmény II. Jegyzőkönyvének módosításával 1996-ban, mely nem nemzetközi fegyveres összeütközésben is alkalmazandó, vagy legutóbbi példaként, az egyes hagyományos fegyverekről szóló Egyezmény 2001-ben történt módosításával, mely kiterjeszti az I-IV. Jegyzőkönyvek hatályát nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre is. A fent említett szokásjogi tilalmak és korlátozások bármilyen fegyveres összeütközésben alkalmazandók.

Amikor az ICRC megkapta a mandátumot a nemzetközi humanitárius szokásjogról szóló tanulmány elkészítésére, a Nemzetközi Bíróság, az ENSZ Közgyűlése tanácsadó vélemény adása iránti kérelme nyomán, az atomfegyverekkel való fenyegetés vagy azok használatának jogszerűségét mérlegelte. Az ICRC ezért elhatározta, hogy nem fog ennek a kérdésnek a mérlegelésébe bocsátkozni. A Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményében egyhangúlag mondta ki, hogy „az atomfegyverekkel való fenyegetésnek vagy azok használatának meg kell felelnie a fegyveres összeütközésekben alkalmazandó nemzetközi jog követelményeivel,

különösen a nemzetközi humanitárius jog alapelveivel és szabályaival.⁷⁸ Ez egy jelentős következtetés, hiszen számos állam azzal a tudattal kezdett bele az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvről szóló tárgyalásokba, hogy a Jegyzőkönyv nem lesz alkalmazandó az atomfegyverekre. A Bíróság véleménye azonban azt jelenti, hogy a hadviseléssel kapcsolatos szabályok és a fegyverek alkalmazásával kapcsolatos általános elvek igenis alkalmazandók az atomfegyverekre is. Ezen szabályok és elvek figyelembevételével a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy „az atomfegyverekkel való fenyegetés vagy azok használata általában ellentétes lenne a fegyveres összeütközések esetén alkalmazandó nemzetközi joggal, és különösen a humanitárius jog elveivel és szabályaival.”⁷⁹

Alapvető biztosítékok

Az alapvető biztosítékok mindazon polgári személyekre vonatkoznak, akik egy összeütköző fél hatalmában vannak és akik nem vesznek közvetlenül részt vagy már nem vesznek részt az ellenségeskedésekben, illetve minden olyan személyre, aki harcképtelen. Mivel az alapvető biztosítékok minden személyt felölelnek, nem osztottuk szét őket a tanulmányban különböző féle személyekre vonatkozó külön szabályokká.

Az alapvető biztosítékoknak szilárd alapjai vannak mind a nemzetközi, mind a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre vonatkozó nemzetközi humanitárius jogban. A tanulmányban az alapvető biztosítékokra vonatkozó legtöbb szabályt a hagyományos humanitárius jogi nyelvezetbe ágyaztuk be, mert ez tükrözte legjobban a megfelelő szokásjogi szabály tartalmát.⁸⁰ Néhány szabályt azonban úgy fogalmaztunk meg, hogy megragadják egy sor specifikus tárgyra vonatkozó részletes szabály lényegét, különösen a nem kompenzált vagy megalázó kényszermunkára, a kényszerített eltűnésre és az önkényes fogvatartásra vonatkozó tilalmak és a családi élet tiszteletére kötelező szabályok esetében.⁸¹

Ahol ez releváns volt, a nemzetközi emberi jogokra vonatkozó gyakorlatot is

78 Nemzetközi Büntetőbíróság, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, *op. cit.* (8. lábjegyzet), 226.o.

79 *Ibid.*; lásd továbbá: Egyesült Nemzetek Közgyűlése, 51. Ülés, Első Bizottság, Statement by the International Committee of the Red Cross (a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága Állásfoglalása), UN Doc. A/C.1/51/PV.8, 18 October 1996, 10.o., kiadva: International Review of the Red Cross, No. 316, 1997, 118–119.o. (“az ICRC nehezen tudja elképzelni, hogy tudna az atomfegyver használata megfelelni a nemzetközi jog szabályainak”).

80 Ezek a szabályok például a következő alapvető biztosítékok: a polgári személyek és harcképtelenek hátrányos megkülönböztetés nélküli emberséges bánásmódban való részesítésének kötelezettsége; a szándékos emberölés tilalma; a kínzás, kegyetlen vagy embertelen bánásmód és személyi méltóság megsértése, különösen a megalázó, lealacsonyító bánásmód tilalma; a testi fenyegetés tilalma; a megcsonkítás, orvosi vagy tudományos kísérlet tilalma; a nemi erőszak és a szexuális erőszak más formáinak tilalma; a rabszolgatartás és rabszolga-kereskedelem minden formájának tilalma; a túszszedés tilalma; az élő pajzs alkalmazásának tilalma; a tisztességes eljárással kapcsolatos biztosítékok; a kollektív büntetés tilalma; és a polgári személyek és harcképtelenek meggyőződése és vallási hagyományai tiszteletben tartásának kötelezettsége. Lásd *Customary International Humanitarian Law*, *supra* 4. lábjegyzet, I. Kötet, 87–94., 96–97. és 100–104. szabályok.

81 *Ibid.*, 95., 98–99. és 105. szabály.

belefoglaltuk a tanulmányba, különösen az alapvető biztosítékokról szóló fejezetben. Ennek az volt az indoka, hogy a nemzetközi emberi jogok a fegyveres összeütközések idején is folyamatosan alkalmazandók, ahogy ezt az emberi jogi egyezmények maguk is kifejezetten megállapítják, bár néhány szabálytól rendkívüli állapot idején, bizonyos feltételek esetén, el lehet térni. Az emberi jogok fegyveres összeütközések idején is folytatódó érvényességét az államok gyakorlata, az emberi jogi szervek és a Nemzetközi Bíróság is számos esetben megerősítette.⁸² A legutóbbi példát említve, a Bíróság a megszállt Palesztin területeken egy fal építésének jogi következményeivel kapcsolatban kifejtett tanácsadó véleményében azt erősítette meg, hogy „az emberi jogi egyezmények által nyújtott védelem nem szűnik meg fegyveres összeütközés esetében”, és hogy míg lehetnek olyan jogok, amelyek a nemzetközi humanitárius jog vagy az emberi jogok külön területeihez tartoznak, vannak olyan jogok is, amelyek „a nemzetközi jog mindkét ezen ágának tárgyai lehetnek.”⁸³ A tanulmánynak azonban nem célja, hogy az emberi jogokkal kapcsolatos szokásjogot értékelje. Ehelyett az emberi jogokra vonatkozó gyakorlatot annak érdekében foglaltuk a tanulmányba, hogy az támogassa, erősítse vagy tisztázza a nemzetközi humanitárius jog azzal analóg elveit.

Végrehajtás

Számos, a végrehajtásra vonatkozó nemzetközi humanitárius jogi szabály a nemzetközi szokásjog része lett. Különösen igaz ez arra a kötelezettségre, miszerint az összeütközésben részt vevő összes fél köteles tiszteletben tartani és a ténylegesen az utasítása, irányítása vagy ellenőrzése alatt tevékenykedő fegyveres erői és más személyek vagy csapatok által tiszteletben tartatni a nemzetközi humanitárius jog előírásait. Ennek következményeképpen az összeütközés minden résztvevője, beleértve a fegyveres ellenálló csapatokat is, köteles a fegyveres erőinek a nemzetközi humanitárius joggal kapcsolatos kiképzést adni. Ezekben az általános kötelezettségeken túl nem világos, hogy az államokat kötelező specifikus végrehajtást szolgáló mechanizmusok közül melyek kötelezőek a fegyveres ellenálló csapatokra nézve is. Az a kötelezettség például, miszerint a fegyveres erőknek olyan parancsokat és kiképzést kell adni, amely biztosítja a nemzetközi humanitárius jog tiszteletben tartását, a nemzetközi jogban világosan köti az államokat, de nem a fegyveres ellenálló csapatokat. Ehhez hasonlóan, az államok kötelesek gondoskodni arról, hogy szükség esetén jogi tanácsadók álljanak rendelkezésre abból a célból, hogy a megfelelő szintű katonai parancsnokokat a nemzetközi humanitárius jog alkalmazása tekintetében tanácsokkal lássák el, nem úgy a fegyveres ellenálló csapatok.

Az állam továbbá felelős a nemzetközi humanitárius jogi szabályok neki betudható megsértéséért és köteles teljes jóvátételt nyújtani a szabályok megsértéséből adódó veszteségért vagy kárért. Nem világos azonban, hogy a fegyveres ellenálló csapatok viselnek-e hasonló felelősséget a tagjaik által elkövetett jogsértésekért és mi

⁸² Lásd *ibid.*, Bevezető a 32. Fejezethez, Alapvető Biztosítékok.

⁸³ Nemzetközi Bíróság, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, § 106.

lenne az ilyen felelősség következménye. Ahogy fent említettük, a fegyveres ellenálló csapatok kötelesek tiszteletben tartani a nemzetközi humanitárius jog előírásait és „felelős parancsnokság” alatt kell állniuk.⁸⁴ Következésképpen meg lehet állapítani, hogy a fegyveres ellenálló csapatok felelősséget viselnek a csapat részét alkotó személyek által elkövetett cselekményekért. Ennek a felelősségnek a következményei azonban nem világosak. Különösen az a kérdés nem világos, hogy mennyiben kötelesek a fegyveres ellenálló csapatok teljes jóvátételt nyújtani, annak ellenére, hogy sok országban az áldozatok polgári peres eljárásban követelhetnek kártérítést a támadóval szemben.

Ami az egyéni felelősséget illeti, a nemzetközi humanitárius szokásjog büntetőjogi felelősséget állapít meg minden személlyel kapcsolatban, aki háborús bűncselekményt elkövet, elkövetését parancsolja vagy aki parancsnokként vagy feljebbvalóként egyébként felelős háborús bűncselekmény elkövetéséért. A háborús bűncselekmények rendszerének alkalmazása, tehát a háborús bűncselekmények nyomozása és a gyanúsítottak vád alá helyezése az államokra nézve kötelezettség. Az államok kiválthatják ezt a felelősséget nemzetközi vagy vegyes törvényszékek erre a célra való felállításával.

Következtetések

A tanulmány nem arra törekedett, hogy meghatározza a nemzetközi humanitárius jog valamennyi, a szerződési jogból fakadó szabályának szokásjogi természetét, hanem az egyes kérdésköröket abból a célból elemezte, hogy az állami gyakorlat induktív módon történő tanulmányozása alapján kimutassa a kialakult nemzetközi szokásjogi szabályokat az adott kérdéskörök vonatkozásában. A tanulmány néhány megállapítását átfutva láthatjuk azonban, hogy az egyezményekben található elvek és szabályok széleskörű elfogadottságra leltek a gyakorlatban és nagyban befolyásolták a nemzetközi szokásjog alakulását. Számos ilyen elv és szabály mára a nemzetközi szokásjog része lett. Mint ilyenek, kötelezik az államokat, függetlenül az egyezmények ratifikációjától, és kötelezik a fegyveres ellenálló csapatokat is, már ami a nem nemzetközi fegyveres összeütközések minden résztvevő felére alkalmazandó szabályokat illeti.

A tanulmány azt is kimutatja, hogy számos nemzetközi szokásjogi szabály mind nemzetközi, mind nem nemzetközi fegyveres összeütközésben alkalmazandó, és rámutat arra is, hogy az államok gyakorlata mennyire túlszárnyalta a meglévő, szerződési jogi szabályokat és kiszélesítette a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre alkalmazandó szabályokat. A belső összeütközésekben a hadviseléssel és a személyekkel való bánásmóddal kapcsolatos szabályzás ezért részletesebb és teljesebb, mint ami az egyezményekben található. Az még további kérdés marad, hogy humanitárius és katonai szempontból ez a részletesebb és teljesebb szabályzás mennyiben elegendő, vagy hogy a jog további fejlesztésre szorul-e.

Ahogy ez az egyezményekben lefektetett jogra is igaz, a nemzetközi humanitárius szokásjogi szabályok hatékony végrehajtása szükséges, ismeretterjesztésen, képzésen és végrehajtáson keresztül. Ezeket a szabályokat be kell

84 II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 1(1). Cikk.

ültetni a katonai kézikönyvekbe és a nemzeti jogba, ahol ez még nem történt meg.

A tanulmány felfed olyan területeket is, ahol a jog nem világos és rámutat olyan kérdésekre, amelyek további tisztázásra szorulnak, úgy, mint nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén a polgári személyek meghatározása, az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel koncepciója és az arányosság elvének alkalmazási köre és alkalmazása.

Az eddig elért eredményekre és a még előttünk álló munkára tekintettel a tanulmányt nem egy folyamat végének, hanem inkább egy olyan új folyamat kezdetének kell tekinteni, amelynek célja, hogy elősegítse a nemzetközi humanitárius jogi elvek és szabályok megértését és az azokban való egyetértést. Ebben a folyamatban a tanulmány a jog végrehajtása, tisztázása és lehetséges fejlődése tárgyában bőséges viták és párbeszéd alapja lehet.

Melléklet.

A nemzetközi humanitárius jog szokásjogi szabályainak listája

Ez a lista a nemzetközi humanitárius szokásjogi tanulmány I. Kötetében található következtetésen alapul. Minthogy a tanulmánynak nem volt célja minden egyes egyezményben található szabály szokásjogi természetének meghatározása, a tanulmány nem szükségképpen követi a meglévő egyezmények felépítését. A szabályok alkalmazási körét négyzögletes zárójelben jelöltük. Az „NFÖ” rövidítés a nemzetközi fegyveres összeütközésekben alkalmazandó szokásjogi szabályokra utal, az „NNFÖ” rövidítés pedig a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben alkalmazandó szokásjogi szabályokra. Az utóbbi esetben néhány szabályt „vitatottan” alkalmazandónak tüntettünk fel, mert a gyakorlat általában ebbe az irányba mutatott, de kevésbé volt széleskörű.

A megkülönböztetés elve

Megkülönböztetés a polgári személyek és a harcosok között

- 1. szabály.** Az összeütköző feleknek mindenkor különbséget kell tenniük a polgári személyek és a harcosok között. Támadást csak harcosok ellen szabad intézni. Polgári személyek ellen nem szabad támadást intézni. [NFÖ/NNFÖ]
- 2. szabály.** Tilos minden olyan erőszakos cselekmény, vagy azzal való fenyegetés, amelyeknek elsődleges célja, hogy rettegést keltsen a polgári lakosság körében. [NFÖ/NNFÖ]
- 3. szabály.** Valamely összeütköző Fél fegyveres erőinek összes tagja, az egészségügyi és egyházi személyzet kivételével, harcosnak minősül. [NFÖ]
- 4. szabály.** Valamely összeütköző Fél fegyveres erői olyan szervezett fegyveres erőkből, csapatokból és alakulatokból állnak, amelyek az alárendeltjeik magatartásáért az adott Félnek felelős parancsnokság alá tartoznak. [NFÖ]
- 5. szabály.** Polgári személyek azok, akik nem tagjai a fegyveres erőknél. A polgári lakosság magában foglalja az összes polgári személyt. [NFÖ/NNFÖ]

6. szabály. A polgári személyek védelmet élveznek a támadással szemben, amennyiben és ameddig nem vesznek közvetlenül részt az ellenségeskedésekben. [NFÖ/NNFÖ]

Megkülönböztetés a polgári javak és a katonai célpontok között

7. szabály. Az összeütköző feleknek mindenkor különbséget kell tenniük a polgári javak és katonai célpontok között. Támadást csak katonai célpontok ellen szabad intézni. Polgári javak ellen nem szabad támadást intézni. [NFÖ/NNFÖ]

8. szabály. Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontnak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésükénél, céljuknál, vagy használatuknál⁸⁵ fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent. [NFÖ/NNFÖ]

9. szabály. Polgári javaknak tekintendők mindazok a tárgyak, amelyek nem katonai célpontok. [NFÖ/NNFÖ]

10. szabály. A polgári javak védelmet élveznek a támadással szemben, amennyiben és ameddig azok nem katonai célpontok. [NFÖ/NNFÖ]

Megkülönböztetés nélküli támadások

11. szabály. Tilos megkülönböztetés nélkül támadásokat indítani. [NFÖ/NNFÖ]

12. szabály. Megkülönböztetés nélküli támadások azok:

- (a) amelyek nem meghatározott katonai célpont ellen irányulnak;
- (b) amelyek során olyan hadviselési módot vagy eszközt alkalmaznak, amelyet nem lehet meghatározott katonai célpont ellen irányítani; vagy
- (c) amelyek során olyan harcmódot, vagy harceszközt alkalmaznak, amelynek hatásait nem lehet a nemzetközi humanitárius jog kívánalmai szerint korlátozni;

és ezért minden ilyen esetben megkülönböztetés nélkül egyaránt sújtja a katonai célpontokat és a polgári személyeket, illetve polgári javakat. [NFÖ/NNFÖ]

13. szabály. Tilos a bármely módon, vagy eszközzel indított bombázás, amely egyetlen katonai célpontnak tekint több, egymástól világosan különálló és jól megkülönböztethető olyan katonai célpontot, amelyek egy nagyvárosban, városban, faluban, vagy más olyan területen vannak elhelyezve, ahol a polgári személyek, illetve polgári javak hasonló tömörülése található. [NFÖ/NNFÖ]

Arányosság a támadás közben

14. szabály. Tilos az olyan támadás megindítása, amely a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követel, és annyi sebesülést okoz, valamint a polgári létesítményekben akkora károkat idéz elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen

85 A fordító megjegyzése: az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 52 (2) cikkének – amelynek eredeti angol szövege teljesen megegyezik a szabály szövegével – magyar fordítása a «use» szót «rendeltetés»-ként fordítja, ami azonban a fordító véleménye szerint nem teljesen tükrözi az angol szó jelentését.

meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét. [NFÖ/NNFÖ]

Óvintézkedések támadás közben

15. szabály. A hadműveletek során állandóan gondoskodni kell a polgári lakosság, a polgári személyek és a polgári javak kíméletéről. Minden lehetséges óvintézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy elkerüljék, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsék az esetleges áldozatok és sebesülések számát a polgári személyek körében, valamint a polgári javakban okozott károkat. [NFÖ/NNFÖ]

16. szabály. Minden összeütköző fél köteles minden lehetséges módon meggyőződni arról, hogy a célpontok katonai célpontok. [NFÖ/NNFÖ]

17. szabály. Minden összeütköző fél köteles minden lehetséges elővigyázattal megválasztani a hadviselési eszközöket és módokat annak érdekében, hogy elkerüljék, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsék az esetleges áldozatok és sebesülések számát a polgári személyek körében, valamint a polgári javakban okozott károkat. [NFÖ/NNFÖ]

18. szabály. Minden összeütköző fél köteles minden lehetséges módon felmérni, hogy a támadás a polgári lakosság körében feltehetően követelhet-e annyi áldozatot, és okozhat-e annyi sebesülést, valamint a polgári létesítményekben idézhet-e elő akkora károkat, hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét. [NFÖ/NNFÖ]

19. szabály. Minden összeütköző fél köteles minden lehetséges intézkedést megtenni a támadástól való elállás, illetve annak felfüggesztése érdekében, ha nyilvánvalóvá válik, hogy a célpont nem katonai célpont, vagy ha a támadás a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követel, és annyi sebesülést okoz, valamint a polgári létesítményekben akkora károkat idéz elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét. [NFÖ/NNFÖ]

20. szabály. Minden összeütköző fél köteles, ha a körülmények lehetővé teszik, hatékony előrejelzést adni olyan támadásokról, amelyek kihatással lehetnek a polgári lakosságra. [NFÖ/NNFÖ]

21. szabály. Ha a hasonló katonai előny szerzését biztosító több katonai célpont között lehet választani, akkor azt a célpontot kell kiválasztani, amelynek megtámadása feltehetően a legkevésbé veszélyezteti a polgári személyek életét és a polgári javakat. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

Óvintézkedések a támadás következményeivel szemben

22. szabály. Az összeütköző felek kötelesek minden lehetséges óvintézkedéssel védelmezni az ellenőrzésük alatt levő polgári lakosságot és polgári javakat a harctevékenységgel járó veszélyektől. [NFÖ/NNFÖ]

23. szabály. Minden összeütköző fél köteles a lehetséges mértékben elkerülni, hogy sűrűn lakott területeken vagy azok közelében katonai célpontokat létesítsenek. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

24. szabály. Minden összeütköző fél köteles a lehetséges mértékben eltávolítani az ellenőrzése alatt lévő polgári személyeket és polgári tárgyakat a katonai célpontok környékéről. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

Különlegesen védett személyek és javak

Egészségügyi és egyházi személyzet és javak

25. szabály. A kizárólag egészségügyi szolgálattal megbízott egészségügyi személyzetet minden körülmények között tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. Elvesztik az őket megillető védelmet, ha emberbaráti feladatokon túlmenően az ellenségnek ártó cselekményeket követnek el. [NFÖ/NNFÖ]

26. szabály. Tilos valakit az orvosi etikával összeegyeztethető egészségügyi feladat ellátása miatt büntetni, vagy arra kötelezni az egészségügyi tevékenységet folytató személyt, hogy az orvosi etikával ellentétes cselekményeket végezzen. [NFÖ/NNFÖ]

27. szabály. A kizárólag egyházi szolgálattal megbízott egyházi személyzetet minden körülmények között tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. Elvesztik az őket megillető védelmet, ha emberbaráti feladatokon túlmenően az ellenségnek ártó cselekményeket követnek el. [NFÖ/NNFÖ]

28. szabály. A kizárólag egészségügyi céllal megbízott egészségügyi alakulatokat minden körülmények között tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. Elvesztik az őket megillető védelmet, ha emberbaráti feladatokon túlmenően az ellenségnek ártó cselekmények elkövetésére használják őket. [NFÖ/NNFÖ]

29. szabály. A kizárólag egészségügyi szállításra szolgáló egészségügyi szállítóeszközöket minden körülmények között tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. Elvesztik az őket megillető védelmet, ha emberbaráti feladatokon túlmenően az ellenségnek ártó cselekmények elkövetésére használják őket. [NFÖ/NNFÖ]

30. szabály. Tilosak a Genfi Egyezmények megkülönböztető jelvényét a nemzetközi joggal összhangban viselő egészségügyi és egyházi személyzet és javak ellen intézett támadások. [NFÖ/NNFÖ]

Humanitárius segélyt nyújtó személyzet és javak

31. szabály. A humanitárius segélyt nyújtó személyzetet tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. [NFÖ/NNFÖ]

32. szabály. A humanitárius segélyhez használt javakat tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni. [NFÖ/NNFÖ]

Békefenntartó misszióban résztvevő személyzet és javak

33. szabály. Tilos az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban működő békefenntartó misszióban résztvevő személyzet és javak ellen intézett támadás, amíg azok mint polgári személyek és polgári javak a nemzetközi humanitárius jog alapján védelemben részesülnek. [NFÖ/NNFÖ]

Újságírók

34. szabály. A fegyveres összeütközés területén szakmai kiküldetésben levő polgári újságírókat tiszteletben kell tartani és védelemben kell részesíteni mindaddig, amíg nem vesznek közvetlenül részt az ellenségeskedésekben. [NFÖ/NNFÖ]

Védett övezetek

35. szabály. Tilos az olyan övezet ellen intézett támadás, amelyet a sebesültek, betegek és a polgári személyek ellenségeskedések hatásaitól való védelmére létesítettek. [NFÖ/NNFÖ]

36. szabály. Tilos az összeütköző felek megegyezése által megállapított demilitarizált övezet ellen intézett támadás. [NFÖ/NNFÖ]

37. szabály. Tilos egy nem védelmezett helység ellen intézett támadás. [NFÖ/NNFÖ]

Kulturális javak

38. szabály. Minden összeütköző fél köteles tiszteletben tartani a kulturális javakat:

- A. A hadműveletek során különösen gondoskodni kell arról, hogy elkerüljék a vallási, művészeti, tudományos, oktatási vagy jótékonyági célokra rendelt épületekben, illetve a történelmi műemlékekben okozott károkat, kivéve, ha azok katonai célpontok.
- B. A népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű javak nem lehetnek támadás célpontjai, kivéve, ha azt elháríthatatlan katonai szükségesség követeli meg.

[NFÖ/NNFÖ]

39. szabály. Tilos a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű javak oly célokra való felhasználása, amely ezeket a javakat megsemmisülésnek vagy megrongálódásnak tehetné ki, kivéve, ha azt elháríthatatlan katonai szükségesség követeli meg. [NFÖ/NNFÖ]

40. szabály. Minden összeütköző fél köteles védelemben részesíteni a kulturális javakat:

- A. Tilos a vallási, jótékonyági, oktatási, művészeti és tudományos célokra rendelt intézetek, történelmi műemlékek és művészeti és tudományos művek minden fajta lefoglalása, elpusztítása vagy szándékos megrongálása.
- B. Tilos a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű javak lopásának, fosztogatásának, javak eltulajdonításának és bármely rongáló tevékenységnek minden formája.

[NFÖ/NNFÖ]

41. szabály. A megszálló hatalom köteles megelőzni a kulturális javak megszállt területekről való tiltott kivitelét és köteles a megszállt terület illetékes hatóságainak a tiltottan kivitt javakat visszaszolgáltatni. [NFÖ]

Veszélyes erőket tartalmazó üzemek és berendezések

42. szabály. Megkülönböztetett elővigyázatossággal kell eljárni a veszélyes erőket tartalmazó üzemek és berendezések, nevezetesen gátek, töltések és áramszolgáltató atomerőművek, vagy más, ezek mellett, illetve közelében levő berendezések megtámadása esetében, a veszélyes erők felszabadulása és ennek következtében a polgári lakosság körében okozott súlyos veszteségek elkerülése érdekében. [NFÖ/NNFÖ]

A természeti környezet

43. szabály. A hadviselésre vonatkozó általános elvek alkalmazandók a természeti környezetre:

- A. A természeti környezet semelyik részét nem szabad megtámadni, kivéve, ha az katonai célpont.
- B. A természeti környezet bármely részének elpusztítása tilos, kivéve, ha azt elkerülhetetlen katonai szükségesség kívánja meg.
- C. Tilos az olyan támadás megindítása, amely a természeti környezetben feltehetően akkora kárt idéz elő, hogy az meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét.

[NFÖ/NNFÖ]

44. szabály. A hadviselési módokat és eszközöket a természeti környezet védelmének és megőrzésének kellő figyelembevételével kell alkalmazni. A hadműveletek során minden lehetséges óvintézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy elkerüljék, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsék a természeti környezetben okozott esetleges károkat. A tudományos bizonyosság hiánya bizonyos hadműveletek természeti környezetre gyakorolt hatásairól nem mentesíti az összeütköző felet az ilyen óvintézkedések megtételének kötelezettsége alól. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

45. szabály. Tilos az olyan hadviselési módok vagy eszközök használata, amelyek célzatosan, vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodást okoznak a természeti környezetben. A természeti környezet elpusztítása nem használható fegyverként. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

Egyes sajtósági hadviselési módok

Kegyelem megtagadása

46. szabály. Tilos olyan parancs kiadása, hogy nem adható kegyelem, valamint az ellenséget ezzel fenyegetni, illetve a hadműveleteket ilyen alapon folytatni. [NFÖ/NNFÖ]

47. szabály. Tilos megtámadni azokat a személyeket, akikről felismerhető, hogy harcképtelenek. Harcképtelen személy:

- (a) bárki, aki a szembenálló fél hatalmában van;
- (b) bárki, aki eszméletlenség, hajótörés, sebesülés vagy betegség következtében védtelen; vagy

(c) bárki, aki egyértelműen kifejezésre juttatja azt a szándékát, hogy megadja magát; feltéve, hogy tartózkodik ellenséges cselekmények elkövetésétől, és nem kísérel meg szökést. [NFÖ/NNFÖ]

48. szabály. Tilos végveszélyben levő légi járműből ejtőernyővel kiugró személyeket a leereszkedésük közben megtámadni. [NFÖ/NNFÖ]

Javak elpusztítása és elvétele

49. szabály. Az összeütköző felek hadizsákmányként elvehetik az ellenség katonai felszerelését. [NFÖ]

50. szabály. Tilos az ellenség javainak elpusztítása vagy elvétele, kivéve, ha azt elkerülhetetlen katonai szükségesség kívánja meg. [NFÖ/NNFÖ]

51. szabály. Megszállt területen:

- (a) elkobozható az olyan ingó köztulajdon, amely felhasználható hadműveletekre;
- (b) az ingatlan köztulajdont az *usufructus* szabályai szerint kell kezelni; és
- (c) a magántulajdont tiszteletben kell tartani és nem szabad elkobozni; kivéve, ha a tulajdon elpusztítását vagy elvételét elkerülhetetlen katonai szükségesség kívánja meg. [NFÖ]

52. szabály. A fosztogatás tilos. [NFÖ/NNFÖ]

Éheztetés és a humanitárius segélyhez való hozzáférés

53. szabály. Tilos a polgári lakosság éheztetése, mint hadviselési mód. [NFÖ/NNFÖ]

54. szabály. Tilos a polgári lakosság létfenntartásához nélkülözhetetlen tárgyak megtámadása, lerombolása, elhurcolása vagy használhatatlanná tétele. [NFÖ/NNFÖ]

55. szabály. Az összeütköző felek, az ellenőrzés jogát fenntartva, kötelesek a rászoruló polgári személyek számára nyújtandó semleges jellegű és hátrányos megkülönböztetés nélküli humanitárius segélyt engedélyezni és annak gyors és akadálytalan átszállítását megkönnyíteni. [NFÖ/NNFÖ]

56. szabály. Az összeütköző felek kötelesek a humanitárius segélyben résztvevő, engedéllyel rendelkező személyzetnek a feladata ellátásához szükséges szabad mozgást biztosítani. Mozgásukat csak parancsoló katonai szükségesség esetén szabad ideiglenesen korlátozni. [NFÖ/NNFÖ]

Megtévesztés

57. szabály. A hadicselek alkalmazása nem tilos, amíg nem sértik a nemzetközi humanitárius jog szabályait. [NFÖ/NNFÖ]

58. szabály. Tilos a fegyverszünetet jelölő fehér zászló rendeltetésellenes használata. [NFÖ/NNFÖ]

59. szabály. Tilos a Genfi Egyezmények megkülönböztető jelvényeinek rendeltetésellenes használata. [NFÖ/NNFÖ]

60. szabály. Tilos az Egyesült Nemzetek megkülönböztető jelvényének és egyenruhájának használata, kivéve a szervezet engedélye alapján való használat. [NFÖ/NNFÖ]

61. szabály. Tilos más nemzetközileg elismert jelvény rendeltetésellenes használata. [NFÖ/NNFÖ]

62. szabály. Tilos az ellenség zászlóinak vagy katonai jelvényeinek, jelzéseinek vagy egyenruháinak rendeltetésellenes használata. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

63. szabály. Tilos semleges vagy az összeütközésben részt nem vevő államok zászlóinak vagy katonai jelvényeinek, jelzéseinek vagy egyenruháinak a használata. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

64. szabály. Tilos az ellenfél meglepetésszerű megtámadásának szándékával megállapodást kötni a harcok felfüggesztéséről. [NFÖ/NNFÖ]

65. szabály. Tilos az ellenséget hitelességgel megölni, megsebesíteni vagy foglyul ejteni. [NFÖ/NNFÖ]

Kommunikáció az ellenséggel

66. szabály. A parancsnokok nem ellenséges szándékú kapcsolatot létesíthetnek egymással bármilyen kommunikációs eszközön keresztül. Az ilyen kapcsolatnak jóhiszeműnek kell lennie. [NFÖ/NNFÖ]

67. szabály. A békekövetek sérthetetlenek. [NFÖ/NNFÖ]

68. szabály. A parancsnokok megtehetik a szükséges óvintézkedéseket annak megelőzésére, hogy a békekövet jelenléte ne legyen káros. [NFÖ/NNFÖ]

69. szabály. Az olyan békekövetek, akik kiváltságos helyzetüket arra használják ki, hogy a nemzetközi joggal ellentétes és az ellenfél számára hátrányos cselekményt hajtsanak végre, elvesztik sérthetlenségüket. [NFÖ/NNFÖ]

Fegyverek

A fegyverek használatával kapcsolatos általános elvek

70. szabály. Tilos olyan hadviselési eszközöket és módokat használni, amelyek természetüknél fogva túlzott sérülést vagy szükségtelen szenvedést okoznak. [NFÖ/NNFÖ]

71. szabály. Tilos az olyan fegyverek használata, amelyek természetüknél fogva megkülönböztetés nélküliek. [NFÖ/NNFÖ]

Méreg

72. szabály. Tilos méreg vagy mérgezett fegyverek használata. [NFÖ/NNFÖ]

Biológiai fegyverek

73. szabály. Tilos a biológiai fegyverek használata. [NFÖ/NNFÖ]

Vegyifegyverek

74. szabály. Tilos a vegyifegyverek használata. [NFÖ/NNFÖ]

75. szabály. Tilos a vegyi kényszerítő eszközök hadviselési módszerként való használata. [NFÖ/NNFÖ]

76. szabály. Tilos a herbicidek hadviselési módszerként való használata, ha azok:

- (a) olyan jellegűek, hogy tiltott vegyifegyvernek minősülnek;
- (b) olyan jellegűek, hogy tiltott biológiai fegyvernek minősülnek;
- (c) olyan növényzet ellen irányulnak, amely nem katonai célpont;
- (d) a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követelnek, és annyi sebesülést okoznak, valamint a polgári létesítményekben akkora károkat idéznek elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladnák a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét; vagy
- (e) nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károsodást okoznának a természeti környezetben.

[NFÖ/NNFÖ]

Szétterjedő töltetek

77. szabály. Tilos az olyan töltetek használata, amelyek könnyen szétterjednek vagy ellapulnak az emberi testben. [NFÖ/NNFÖ]

Robbanó töltetek

78. szabály. Tilos az olyan töltetek ember ellen való használata, amelyek szétrobbannak az emberi testben. [NFÖ/NNFÖ]

Elsősorban nem kimutatható repeszekkel sérülést okozó fegyverek

79. szabály. Tilos az olyan fegyverek alkalmazása, amelyek elsődleges hatása az, hogy olyan repeszekkel okoz sérülést, amelyek röntgensugárral nem mutathatók ki az emberi testben. [NFÖ/NNFÖ]

Álcázott aknák

80. szabály. Tilos az olyan álcázott aknák alkalmazása, amelyek bármilyen módon kapcsolva vagy társítva vannak olyan személyekkel vagy tárgyakkal, amelyek különleges védelmet élveznek a nemzetközi humanitárius jog alapján vagy olyan tárgyakkal, amelyek feltehetőleg polgári személyek érdeklődését keltik fel. [NFÖ/NNFÖ]

Taposóaknák

81. szabály. A taposóaknák használatakor megkülönböztetett módon kell gondoskodni azok megkülönböztetés nélküli hatásainak lehető legkisebbre csökkentéséről. [NFÖ/NNFÖ]

82. szabály. A taposóaknát használó összeütköző fél, amennyire lehetséges, köteles a taposóaknák elhelyezését nyilvántartani. [NFÖ/vitatottan NNFÖ]

83. szabály. Az aktív ellenségeskedések befejezése után a taposóaknát használó összeütköző fél köteles a taposóaknákat eltávolítani vagy a polgári személyek számára más módon hatástalanítani, vagy elősegíteni azok eltávolítását. [NFÖ/NNFÖ]

Gyújtófegyverek

84. szabály. Gyújtófegyverek használatakor megkülönböztetett módon kell gondoskodni arról, hogy elkerüljék, vagy legalább a lehető legkisebbre csökkentsék az esetleges áldozatok és sebesülések számát a polgári személyek körében, valamint a polgári javakban okozott károkat. [NFÖ/NNFÖ]

85. szabály. Tilos a gyújtófegyverek személy elleni használata, kivéve, ha nem áll más kevésbé ártalmas fegyver rendelkezésre egy személy harcképtelenné tételére. [NFÖ/NNFÖ]

Vakító lézerfegyverek

86. szabály. Tilos az olyan lézerfegyverek használata, amelyek kizárólagos vagy részbeni harci rendeltetése, hogy tartós vakságot vagy látászavart okozzanak. [NFÖ/NNFÖ]

Polgári személyekkel és harcképtelenekkel való bánásmód

Alapvető biztosítékok

87. szabály. A polgári személyeket és a harcképteleneket emberséges bánásmódban kell részesíteni. [NFÖ/NNFÖ]

88. szabály. Tilos a nemzetközi humanitárius jog alkalmazásakor hátrányos megkülönböztetést tenni faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy hit, politikai vagy más meggyőződés, nemzeti vagy társadalmi hovatartozás, vagyon, származás vagy más állapot, vagy bármilyen más hasonló szempont alapján. [NFÖ/NNFÖ]

89. szabály. Tilos a szándékos emberölés. [NFÖ/NNFÖ]

90. szabály. Tilos a kínzás, kegyetlen vagy embertelen bánásmód és személyi méltóság megsértése, különösen a megalázó, lealacsonyító bánásmód. [NFÖ/NNFÖ]

91. szabály. Tilos a testi fenyegetés. [NFÖ/NNFÖ]

92. szabály. Tilos a megcsonkítás, az orvosi vagy tudományos kísérlet és bármilyen más olyan orvosi eljárás, amelyet az érintett személy egészségi állapota nem indokol és amely nem egyeztethető össze az általánosan elfogadott orvosi szabályokkal. [NFÖ/

NNFÖ]

93. szabály. Tilos a nemi erőszak és a szexuális erőszak más formái. [NFÖ/NNFÖ]

94. szabály. Tilos a rabszolgatartás és a rabszolga-kereskedelem minden formája. [NFÖ/NNFÖ]

95. szabály. Tilos a nem kompenzált vagy megalázó kényszermunka. [NFÖ/NNFÖ]

96. szabály. Tilos a túszok szedése. [NFÖ/NNFÖ]

97. szabály. Tilos az elő pajzs alkalmazása. [NFÖ/NNFÖ]

98. szabály. Tilos egy személy kényszerrel történő eltüntetése. [NFÖ/NNFÖ]

99. szabály. Tilos bárkit is önkényesen megfosztani a szabadságától. [NFÖ/NNFÖ]

100. szabály. Csak egy minden lényeges eljárási biztosítékot nyújtó bírósági tárgyalás keretében lehet bárkit is bűnösnek nyilvánítani vagy elítélni. [NFÖ/NNFÖ]

101. szabály. Senkit sem szabad vád alá helyezni és bűnösnek nyilvánítani olyan bűncselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény; ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. [NFÖ/NNFÖ]

102. szabály. Egy személy bűnösségét csak az egyéni büntetőjogi felelősség alapján lehet kimondani. [NFÖ/NNFÖ]

103. szabály. Tilos a kollektív büntetés alkalmazása. [NFÖ/NNFÖ]

104. szabály. A polgári személyek és a harcképtelenek meggyőződését és vallási hagyományait tiszteletben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

105. szabály. A családi életet, amennyire csak lehetséges, tiszteletben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

Harcosok és a hadifogoly státusz

106. szabály. A harcosoknak a támadás, vagy a támadást előkészítő hadműveletek során meg kell különböztetni magukat a polgári lakosságtól. Amennyiben ezt nem teszik meg, nem illeti meg őket a hadifogoly státusz. [NFÖ]

107. szabály. Azokat a harcosokat, akiket kémtevékenység folytatása közben fognak el, nem illeti meg a hadifogoly státusz. Tárgyalás nélkül nem szabad a bűnösségüket kimondani vagy rájuk büntetést kiszabni. [NFÖ]

108. szabály. Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv szerint zsoldosnak tekintett személyeket nem illeti meg a harcos vagy hadifogoly státusz. Tárgyalás nélkül nem szabad a bűnösségüket kimondani vagy rájuk büntetést kiszabni. [NFÖ]

A sebesültek, betegek és hajótöröttek

109. szabály. Az összeütköző feleknek, amennyiben a körülmények megengedik, és különösen ütközet után késedelem nélkül minden lehetséges intézkedést meg kell tenniük abból a célból, hogy hátrányos megkülönböztetés nélkül felkutassák, összegyűjtsék és evakuálják a sebesülteket, betegeket és hajótörötteket. [NFÖ/NNFÖ]

110. szabály. A sebesülteket, betegeket és hajótörötteket állapotuktól függően a lehető legteljesebb és lehető leggyorsabb orvosi ápolásban és gondozásban kell részesíteni. Az orvosi szempontokon kívül tilos bármilyen más alapon történő megkülönböztetésük.

[NFÖ/NNFÖ]

111. szabály. Az összeütköző feleknek minden lehetséges intézkedést meg kell tenniük abból a célból, hogy a sebesülteket, betegeket és hajótörötteket védelemben részesítsék bántalmazás és személyes tulajdonuk kifosztása ellen. [NFÖ/NNFÖ]

A halottak

112. szabály. Az összeütköző feleknek, amennyiben a körülmények megengedik, és különösen ütközet után késedelem nélkül minden lehetséges intézkedést meg kell tenniük abból a célból, hogy hátrányos megkülönböztetés nélkül felkutassák, összegyűjtsék és evakuálják a halottakat. [NFÖ/NNFÖ]

113. szabály. Az összeütköző feleknek minden lehetséges intézkedést meg kell tenniük abból a célból, hogy megakadályozzák a halottak kifosztását. A holttestek csonkítása tilos. [NFÖ/NNFÖ]

114. szabály. Az összeütköző felek kötelesek arra törekedni, hogy annak a félnek, amelyhez az elhunyt tartozott, vagy az elhunyt legközelebbi hozzátartozóinak kérelmére elősegítsék az elhunytak maradványainak hazaszállítását. Az elhunytak személyes dolgait is kötelesek visszajuttatni. [NFÖ]

115. szabály. A halottakat tiszteletteljes módon kell eltemetni, a sírjaikat tiszteletben kell tartani és megfelelően karban kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

116. szabály. A halottak azonosítása érdekében az összeütköző felek kötelesek az eltemetés előtt minden rendelkezésre álló információt feljegyezni, és a sírok helyét megjelölni. [NFÖ/NNFÖ]

Eltűnt személyek

117. szabály. Az összeütköző felek kötelesek minden lehetséges intézkedést meghozni a fegyveres összeütközés miatt eltűntnek nyilvánított személyek sorsával kapcsolatos számadás érdekében és kötelesek az eltűnt személy családtagjait minden, az eltűnt sorsáról rendelkezésre álló információval ellátni. [NFÖ/NNFÖ]

Szabadságtól megfosztott személyek

118. szabály. A szabadságtól megfosztott személyeket megfelelő élelemmel, vízzel, ruházattal, szállással és orvosi gondozással kell ellátni. [NFÖ/NNFÖ]

119. szabály. A szabadságtól megfosztott nőket a férfiaktól elkülönített helyiségben kell elhelyezni, kivéve, ha egy családhoz tartozók elhelyezéséről van szó, és közvetlen felügyeletükkel nőket kell megbízni. [NFÖ/NNFÖ]

120. szabály. A szabadságtól megfosztott gyermekeket a felnőttektől elkülönített helyiségben kell elhelyezni, kivéve, ha egy családhoz tartozók elhelyezéséről van szó. [NFÖ/NNFÖ]

121. szabály. A szabadságtól megfosztott személyeket a hadműveleti övezettől távol levő, az egészségüket és higiéniájukat védeni képes helyiségekben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

122. szabály. Tilos a szabadságtól megfosztott személyek személyes vagyontárgyait

kifosztani. [NFÖ/NNFÖ]

123. szabály. A szabadságtól megfosztott személyek személyes adatait jegyzékbe kell foglalni. [NFÖ/NNFÖ]

124. szabály.

- A. Nemzetközi fegyveres összeütközésekben az ICRC számára rendszeres hozzáférést kell biztosítani minden szabadságtól megfosztott személyhez abból a célból, hogy a fogvatartás körülményeit ellenőrizze, valamint hogy a fogvatartott személyek és a családjuk közötti kapcsolatot helyreállítsa. [NFÖ]
- B. Nem nemzetközi fegyveres összeütközésben az ICRC felajánlhatja szolgálatait az összeütköző feleknek annak érdekében, hogy az összeütközéssel összefüggő ok miatt a szabadságtól megfosztott személyeket meglátogathassa abból a célból, hogy a fogvatartás körülményeit ellenőrizze, valamint hogy a fogvatartott személyek és a családjuk közötti kapcsolatot helyreállítsa. [NNFÖ]

125. szabály. A szabadságtól megfosztott személyek számára lehetővé kell tenni, hogy családjakkal levelezzenek, a levelezés gyakoriságával és a hatóságok általi cenzúra szükségességével összefüggő elfogadható feltételek mellett. [NFÖ/NNFÖ]

126. szabály. Internált polgári személyek és nem nemzetközi fegyveres összeütközéssel kapcsolatos okokból szabadságtól megfosztott személyek számára a lehetőségekhez képest meg kell engedni, hogy látogatókat, különösen közeli hozzátartozókat fogadjanak. [NFÖ/NNFÖ]

127. szabály. A szabadságtól megfosztott személyek személyes meggyőződését és vallási gyakorlatait tiszteletben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

128. szabály.

- A. A tényleges ellenségeskedések megszűnésével a hadifoglyokat késelem nélkül szabadon kell bocsátani és haza kell szállítani. [NFÖ]
- B. Az internált polgári személyeket az internálás okának megszűntével, de legkésőbb az aktív ellenségeskedések befejezése utáni lehető leghamarabbi időpontban szabadon kell bocsátani. [NFÖ]
- C. A nem nemzetközi fegyveres összeütközéssel kapcsolatban fogvatartott személyeket a fogvatartás okának megszűntével azonnal el kell engedni. [NNFÖ]

A hivatkozott személyeket továbbra is meg lehet fosztani szabadságtól ha büntetőeljárás van ellenük folyamatban, vagy ha egy jogszerűen kiszabott büntetésüket töltik le.

Áttelepítés és áttelepített személyek

129. szabály.

- A. Nemzetközi fegyveres összeütközés felei nem hurcolhatják át kényszerrel vagy telepíthetik ki egy megszállt terület polgári lakosságának egészét vagy részét, kivéve, ha az érintett polgári

személyek biztonsága vagy parancsoló katonai okok ezt megkívánják.
[NFÖ]

- B. Nem nemzetközi fegyveres összeütközés felei az összeütközéssel összefüggő okokra hivatkozva nem rendelhetik el a polgári lakosság egészének vagy részének áttelepítését, kivéve, ha az érintett polgári személyek biztonsága vagy parancsoló katonai okok ezt megkívánják.
[NNFÖ]

130. szabály. Az államok nem hurcolhatják vagy telepíthetik át saját polgári lakosságuk egy részét az általuk megszállott területre. [NFÖ]

131. szabály. Áttelepítés esetén minden lehetséges intézkedést meg kell hozni annak érdekében, hogy az érintett polgári személyeket kielégítő tisztasági, egészségügyi, biztonsági és élelmezési feltételek mellett fogadják, és hogy ugyanannak a családnak a tagjait ne válasszák el egymástól. [NFÖ/NNFÖ]

132. szabály. Az áttelepített személyeknek joguk van szabad akaratukból biztonságban visszatérni otthonukba vagy szokásos tartózkodóhelyükre, amint az áttelepítésük okai megszűntek. [NFÖ/NNFÖ]

133. szabály. Az áttelepített személyek tulajdonjogait tiszteletben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

Más különleges védelem alatt álló személyek

134. szabály. A fegyveres összeütközés kihatásai által érintett nők különleges védelmét, valamint az egészségügyi és más természetű segítségre irányuló igényeiket tiszteletben kell tartani. [NFÖ/NNFÖ]

135. szabály. A fegyveres összeütközés hatásai által érintett gyermekeket különleges tisztelet és védelem illeti meg. [NFÖ/NNFÖ]

136. szabály. Nem szabad gyermekeket a fegyveres erőkbe vagy fegyveres csapatokba besorozni. [NFÖ/NNFÖ]

137. szabály. Nem szabad engedni, hogy a gyermekek részt vegyenek az ellenségeskedésekben. [NFÖ/NNFÖ]

138. szabály. A fegyveres összeütközés hatásai által érintett időseket, csökkent képességűeket és a terhes asszonyokat különleges tisztelet és védelem illeti meg. [NFÖ/NNFÖ]

Végrehajtás

A nemzetközi humanitárius jog betartása

139. szabály. Az összeütköző felek kötelesek tiszteletben tartani és a fegyveres erőkkel és a ténylegesen az utasításuk, irányításuk vagy ellenőrzésük alatt tevékenykedő más személyekkel vagy csapatokkal tiszteletben tartatni a nemzetközi humanitárius jog előírásait. [NFÖ/NNFÖ]

140. szabály. A nemzetközi humanitárius jog előírásainak tiszteletben tartásának és tiszteletben tartatásának kötelezettsége nem alapul kölcsönösségen. [NFÖ/NNFÖ]

141. szabály. Az államok kötelesek gondoskodni arról, hogy szükség esetén jogi

tanácsadók álljanak rendelkezésre abból a célból, hogy a megfelelő szintű katonai parancsnokokat a nemzetközi humanitárius jog alkalmazása tekintetében tanácsokkal lássák el. [NFÖ/NNFÖ]

142. szabály. Az összeütköző felek és államok kötelesek a fegyveres erőiket nemzetközi humanitárius jogi kiképzésben részesíteni. [NFÖ/NNFÖ]

143. szabály. Az államok kötelesek a nemzetközi humanitárius jog oktatását a polgári lakosság körében elősegíteni. [NFÖ/NNFÖ]

A nemzetközi humanitárius jog kikényszerítése

144. szabály. Az Államok nem bátoríthatják az összeütköző feleket a nemzetközi humanitárius jog megsértésére. Amennyire lehetséges, be kell vetniük befolyásukat azért, hogy a nemzetközi humanitárius jog megsértése befejeződjön. [NFÖ/NNFÖ]

145. szabály. A nemzetközi jog által nem tiltott esetekben is csak szigorú feltételekhez kötötten lehet alkalmazni a felek általi megtorlást. [NFÖ]

146. szabály. Tilos a Genfi Egyezményekben védett személyek ellen ellenséges megtorló intézkedéseket hozni. [NFÖ]

147. szabály. Tilos a Genfi Egyezményekben és a Kulturális Javak Védelméről Szóló Hágai Egyezményben védett javak ellen ellenséges megtorló intézkedéseket hozni. [NFÖ]

148. szabály. Nem nemzetközi fegyveres összeütközés feleinek nincsen joga ellenséges megtorló intézkedéseket hozni. Tilos az egyéb ellenintézkedés az olyan személyek ellen, akik nem vesznek közvetlenül részt vagy már nem vesznek részt az ellenségeskedésekben. [NNFÖ]

Felelősség és jóvátétel

149. szabály. Az Állam felelős a nemzetközi humanitárius jog neki tulajdonítható megsértéséért, ezen belül:

- (a) a szervei, ezen belül a fegyveres erői által elkövetett jogsértésekért;
- (b) az általa akormányzatihatalomrészeinek gyakorlásával felhatalmazott személyek vagy entitások által elkövetett jogsértésekért;
- (c) az olyan személyek vagy csapatok által elkövetett jogsértésekért, amelyek ténylegesen az utasítása alapján, vagy az irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekedtek; és
- (d) az olyan magánszemélyek vagy csoportok által elkövetett jogsértésekért, amelyeket saját cselekvéseként ismer és fogad el.

[NFÖ/NNFÖ]

150. szabály. A nemzetközi humanitárius jog megsértéséért felelős Állam teljes jóvátételt köteles nyújtani az okozott veszteségért vagy sérelemért. [NFÖ/NNFÖ]

Egyéni felelősség

151. szabály. Az egyének büntetőjogi felelősséget viselnek az általuk elkövetett háborús bűncselekményekért. [NFÖ/NNFÖ]

152. szabály. A parancsnokok és egyéb felettesek büntetőjogi felelősséget viselnek a parancsuk értelmében elkövetett háborús bűncselekményekért. [NFÖ/NNFÖ]

153. szabály. A parancsnokok és egyéb felettesek büntetőjogi felelősséget viselnek az alárendeltjeik által elkövetett háborús bűncselekményekért, ha tudták, vagy okuk volt tudni, hogy a beosztottak ilyen bűncselekményeket készülnek elkövetni vagy követtek el, és ha tőlük telhetően nem tettek meg minden szükséges és ésszerű intézkedést annak érdekében, hogy megelőzzék azok elkövetését, vagy ha már elkövették az ilyen bűncselekményeket, hogy megbüntessék a felelős személyeket. [NFÖ/NNFÖ]

154. szabály. Minden harcosnak kötelessége a nyilvánvalóan jogtalan parancsot megtagadni. [NFÖ/NNFÖ]

155. szabály. A felettes parancsnak való engedelmesség nem menti fel a beosztottat a büntetőjogi felelősség alól, ha a beosztott tudta, hogy a parancsolt cselekmény jogtalan vagy tudnia kellett volna a parancsolt cselekmény nyilvánvalóan jogtalan természete miatt. [NFÖ/NNFÖ]

Háborús bűncselekmények

156. szabály. A nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértése háborús bűncselekménynek minősül. [NFÖ/NNFÖ]

157. szabály. Az államok jogosultak a nemzeti bíróságaikat egyetemes joghatósággal felruházni a háborús bűncselekményeket illetően. [NFÖ/NNFÖ]

158. szabály. Az államok kötelesek az olyan háborús bűncselekményekkel kapcsolatban nyomozást folytatni, amelyek elkövetésével állampolgáraikat vagy fegyveres erőiket gyanúsítják, vagy amelyeket állítólagosan a területükön követtek el, és, ha annak feltételei fennállnak, vádat emelni a gyanúsítottak ellen. Kötelesek az olyan egyéb háborús bűncselekményekkel kapcsolatban is nyomozást folytatni, amelyekre nézve joghatóságuk van, és, ha annak feltételei fennállnak, vádat emelni a gyanúsítottak ellen. [NFÖ/NNFÖ]

159. szabály. Az ellenségeskedések befejeztével a hatalmat gyakorló hatóságoknak törekedniük kell a lehető legszélesebb amnesztia biztosítására a nem nemzetközi fegyveres összeütközésben részt vett személyek vagy a fegyveres összeütközéssel összefüggésben szabadságuktól megfosztott személyek számára, kivéve az olyan személyeket, akiket azzal gyanúsítanak vagy vádolnak, hogy háborús bűncselekményt követtek el, vagy emiatt ítélték el. [NNFÖ]

160. szabály. Az elévülés nem vonatkozhat a háborús bűncselekményekre. [NFÖ/NNFÖ]

161. szabály. Az államoknak minden erőfeszítést meg kell tenniük, hogy a lehetséges mértékben együttműködjenek annak érdekében, hogy elősegítsék a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozás folytatását és a gyanúsítottak vád alá helyezését. [NFÖ/NNFÖ]